Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 73 (11871) | 1982 чылдың март 28, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ҮРЕЗИН БЕЛЕТКЕЛИН ДҮРГЕДЕДИР

Көдээ ажыл-агый культураларының турум чаагай дүжүдүн алырының кол негелделериниң бирээзи болза бедик шынарлыг, сорттуг, райончуткан үрезиннерни чажары болур. Чажар үрезиннерни шынарлыг кылдыр белеткеп алырынга доктаамал, чогуур кичээнгейни салып келген ындыг ажыл-агыйлар тарып турар культураларындан багай эвес дүжүттү чыл бүрүзүнде ап турар. Чижээ, Кызыл тараачын», «Саян», «Алдан-Маадыр», «Улуг Октябрь» совхозтар болгаш Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы чылдың-на чажарынга эки шынарлыг үрезиннерни белеткеп ап келген. Ук ажыл-агыйлар чүгле чажар үрезиннерни белеткээринче эвес, харын-даа үрезин участоктарын ажаарынче, дүжүдүн бастырып алырынче, ону кыжын шыгжап кадагалаарынче улуг кичээнгейни салып турар.

Республиканың совхозтарынга тарааларның турум чаагай дүжүдүн алырынга сорттуг, райончуткан үрезиннерни чажары чугула ужур-дузалыг. Ындыг болганда, 1983 чылдың дүжүдүнге хереглээр үрезинни бүрүнү-биле уруп алырын хандырар дээш, совхозтарның агрономнары үрезин участоктарынга тараа болгаш мал чеми культураларның чүгле сорттуг база райончуткан үрезиннерин чажарынче кичээнгей салыр херек.

Республиканың совхозтарының бо чылын чаштырарынга 39,2 муң тонна үрезин негеттинип турар, ам херек кырында бары 14,6 муң тонна. Ону анализтеп көөрге, 76,7 хуузу кондицияльг болган. Ынчаарга бирги болгаш ийиги класстың үрезини барының 37,7 хуузу. Боттарында бар үрезиннерин Кызыл районнуң совхозтары чажарынга эки белеткеп турар. Ында үрезиннерниң 97,5 хуузу кондициялыг болгаш бирги база ийиги класстыы—67,2 хуу. Бии-Хемниң ажыл-агыйларында үрезиннерниң 90,3 хуузу кондициялыг, бирги болгаш ийиги класстыы—42,3 хуу. Ол ышкаш Таңдының совхозтарында бар үрезинни белеткээниниң шынары база багай эвес.

Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик болгаш Бай-Тайга районнарның совхозтары үрезиннерни чаштырылгага белеткээрин хожудадып турар. Ол черлерде чажар шынарынга чедир арыглап белеткээн үрезиннер 31,9—63,3 хуу болуп турар. А Барыын-Хемчиктиң болгаш Бай-Тайганың ажыл-агыйларында бирги, ийиги сорттуң чаңгыс центнер-даа үрезини чок. Эрзин болгаш Тес-Хем районнарның совхозтарында тараа арыглаар машиналар бар хирезинде, амдызында чажар шынарынга чедир аштап белеткээн чаңгыс центнер-даа үрезин чок. Үрезинни арыглап белеткээрин шак ындыг оожум темп-биле чорудуп турар чорук канчап-даа таарышпас. Ам тавааралап турар үе чок, час келген. Үрезиннерни дүрген болгаш шынарлыг арыглап белеткээрин организастаар херек.

Бо чылын республиканың совхозтары хөй хемчээлдиг үрезинни күрүне курлавырындан алыр. Ындыг турбуже, тускайлап берген 33,2 муң тонна тараа болгаш мал чеми культураларның үрезиннериндеи амдызында чүгле 10,4 муң тоннаны ажыл-агыйлар сөөртүп алган азы 31-ле хуузу. Ынчангаш күрүне курлавырларындан үрезиннер сөөртүрүнүн дарый хемчеглерин совхозтарның, районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдериниң удуртукчулары, специалистери алыры эргежок чугула-дыр.

Дыка хөй совхозтарда хөй чылдыг сигеннерниң болгаш ногаа культураларының үрезиннери бар, оларны районнарның үрезин инспекциялары амга чедир хынап көрбээн. «Барлык», «Хемчик», «Күш-ажылдың хостуу», Тока аттыг, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Ак-Туруг», «ҮТКА 25 чылы» болгаш «Найырал» совхозтарның агрономнары ол ажылды дүргедедир херек.

Ногаа культураларының үрезиннери Респотребсоюзтуң баазазында бар, ажыл-агыйлар оларны оон садып алыры чугула. Бо чылын олуртурунга 7,6 муң тонна картофель негеттинер. А ажыл-агыйларда бары 5,1 муң тонна азы ам-даа 2,5 муң тонна чедишпес. Ынчангаш четпейн турар картофельди чурттакчы чондан, артыкшылдыг картофельдиг ажыл-агыйлардан, а ол ышкаш Красноярск крайның чоок районнарындан тыптынып, сөөртүп алыры база-ла соңгаарлаттынмас хемчег. Бар үрезин картофельдиң шынарын хынаар ажылды районнарның күрүрезин инспекциялары үнүш камгалалының станцияларының специалистери-биле кады чорудар, аарыг болгаш үрелген картофель илерээн таварылгада, ооң аштаашкының, аңгылаашкының организастаар хүлээлгелиг.

Часкы тарылгага үрезиннерни белеткээри чүгле ажыл-агыйларның агрономнарының хэрээ эвес. Часкы тарылганы чогуур үезинде, бедик деңнелге эрттирери политиктиг чугула кампания. Ынчангаш аңаа белеткел партия райкомнарының, совхозтарның парткомнарының, эге организацияларның хүн бүрүде кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

МЕРГЕЖИЛИН БЕДИТКЕН

«Хемчик» совхоз Барыын-Хемчик районда эң-не хөй суггаттыг черлерлиг ажыл-агыйларның бирээзи. Ынчангаш совхозтуң удуртукчулары, специалистери суггатчыларның билиин, мергежилин бедидеринче улуг кичээнгейни салып турар. Совхозта 72 суггатчы бар. Оларны элээн каш звеноларга ускүлээн. Кыштың эгезинде-ле суггатчыларның өөредилгезин организастааш, кичээлдерни айда ийи катап доктаамал эрттирип келген. Ол кичээлдерге олар суггарылга чорударының чаа арга-методтарын, мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазын өөренип турган.

Совхозтуң суггатчылары эрткен чылдың күзүнүнде 305 гектар черге сугну булуктаалдырган. Ону Кара-Сал Чүгпейниң звенозу эки чоруткан.

Амгы үеде суггатчылар ажылче үнеринге бүрүн белен. Олар чүгле бугаларже суг бадып кээрин манап турар. Ол ышкаш суггатчылар чурттаар 9 үгектерни кылып тургускан. Суггатчыларга ажылдап кедер тускай хептерни, дериг-херекселдерни районнуң «Суггат» каттыжыышкыны берип турар. Амгы үеде суггатчылар бугаларны, сумуннарны, арыктарны аштаарын чорудуп турар.

А. ЕВРОП.

Барыын-Хемчик район.

КОМИССИЯ ХҮЛЭЭП АЛЫР

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырының механизаторлары часкы хову ажылдарынга техниканы белеткээрин эки чорудуп турар. Септезе чогуур тос МТЗ тракторларны бүрүнү-биле кылып дооскаш, белениниң шугумунда тургускан. Оон аңгыда ДТ-75 маркалыг алды трактор, улуг күчүлүг бир К-701, сиген кестирер дөрт Т-25 тракторлар база септелгедеп үнген.

Хөрзүнү хат алырынга удур ажыглаар 13 культиваторну, «БИГ-3» дээр 12 илиирни, 18 СЗС-2,1 сеялканы белеткеп каан.

Септелгеде ажылдап турар звенолар аразынга социалистиг чарышты дээштиг кылдыр организастаанының түңнелинде, бедик көргүзүглер чедип алдынган. Чарыштың түңнелин чеди хонгаш үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап мактап келген. Септелгедеп үнген техниканы А. Беляевке баштаткан тускай комиссия ыяк хынап көргеш, хүлээп алыр.

Т. ХОВАЛЫГ,

улус депутаттарының Чааты көдээ Совединиң күүскомунун даргазы.

Улуг-Хем район.

АШТАП-АРЫГЛААШ, СУГГАРА

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырында Алдыы, Үстүү Ишкиннерниң алаактарында 300 гектар чайгаар үнген сиген болгаш 580 гектар тарылга шөлдери бар. Бо черлер шупту суггаттыг. Оларга күскү суггатты эки чоруткан. А кыжын булукталдырып суггарарын Алдыы-Ишкинниң Кара-Дыт, Булук-Алган деп черлеринге, Үстүү-Ишкинниң алаактарынга 110 гектарга кылган.

Салбырда тускайлаттынган суггатчы звенолардан Чес-оол Саттың, Серен-Доржу Ортун-оолдуң, Соскур-оол Монгуштарның звенолары хөй ажылды кылганнар.

Бо чылдың часкы хову ажылдарының үезинде суггатчы звенолар Үстүү-Ишкин алаагының, Шокар-Хараганның, Көк-Эл алаагының 50 гектар шөлдерин удур аштап, арыглааш, суггарар деп турар.

Салбырның суггатчылары ам часкы суггатка белеткенип, бугалар унун аштап, сай-довурак, өдек-биле дош кырынга бедик чалдар кылып кирипкеннер.

А. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик.

ЧАМДЫК ЧЕТПЕСТЕР ТУРЗА-ДАА...

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

Чыл эгезинден бээр Хову-Аксы АТБ-зиниң коллективи ай, кварталда алган планнарын күүседир дээш бар аргаларны ажыглаан, күштү мөөңнээн. Оон түңнелинде коллектив январь айда эки ажылдаан. АТБ-ниң чолаачылары ол айда 13,1 муң тонна чүък сөөртүр планын 100, а 1800 муң тонна-километрни ажылдап кылырын 1807,6 муң тонна-километр кылдыр, пассажирлер аргыштырылгазынын — 100 хуу күүсеткен. Айда 98 муң рубльдиң орулгазын кирип алыр планын 103 муң рубль кылдыр боттандырган.

А февраль айда АТБ коллективи чамдык кол көргүзүглерниң планын күүсетпейн барган. Чижээ, айда 14,1 муң тонна чүък сөөртүр планын 89,4 хуу, 105 муң рубльдиң орулгазын кирип алырын — 94 хуу күүсеткен. Бо автотранспорт бүдүрүлгезинге ындыг четпестер канчап болу бергенил?

Планның долу күүселдезин чедип алыры — кандыг-даа коллективтиң сорулгазы, ооң дүрүмү болур. Ону күүсетпейн баар, амыдыралга боттандырбайн баар эрге кымда-даа чок. АТБ-ниң удуртукчулары ону эки билирлер. Ол айтырыгны мурнакчы чолаачылар, бригадирлер болур-чогууру-биле шиитпирлээр дээш ажылдап турарлар. Бригадирлер эш-өөрүнге боттуг дузаны көргүзүп, план күүселдезин боттандырар дээш чолаачылар ортузунга политкижизидилгелиг ажылды чорудуп турарлар. Бригадалар аразында калбарган социалистиг чарышты квартал санында түңнээш, мурнакчыларны илередип келген. Мергежил аайы-биле чарышка тиилекчи болуп үнген кижилерни шаңнап, мактаан. Бүдүрүлгениң мурнакчыларынга, тиилекчи болган бригадаларга тураскаадып, күш-ажылчы Алдар тугун көдүрүп турар. «Хожудап турар бригада чок кылдыр ажылдаар!» деп кыйгырыг чүгле бригадага эвес, а чолаачы болгаш өске-даа мергежилдиң кижилеринге хамааржып турар. Тодаргайлап чугаалаарга, ол коллективтиң күш-ажылчы девизи ындыг.

Коллективте күш-ажылдың сагылга-чуруму багай эвес. Ол бүдүрүлгеде 21 коммунист бар. Олар кывар-чаар материалдарны камнап алырынга, техниканы ажыктыг болгаш бүдүрүкчүлүг ажыглаарынга эки үлегер-чижээн өске эш-өөрүнге көргүзүп келгеннер. Коммунист чолаачыларның аныяк кижилерге боттуг дузазы, ажыл дээш, ооң ажыктыы дээш олардан негелде-ап — бригада бүрүзүнүң бүдүрүкчүлүг болур чоруун хандырып келген дээр болза, аңаа кандыг-даа чазыг болбас. Амгы хүннерде дуржулгалыг чолаачылар В. М. Прибыткога, В. В. Дэкага удурткан бригадаларның күш-ажылчы көргүзүү бедик. Автобус чолаачыларының бригадири К. И. Поздняков бодунуң коллективин мурнакчыларның одуруунга киирер дээш шудургу ажылдап келген. Ам ол бригада эки ажылдыг деп мактадып турар. Бригадир В. М. Прибытко эрткен чылын бир миллион тонна-километрни ажылдап кылгаш, Тываның автотранспорт эргелелинге тиилекчи болуп үнген. Бо беш чылдың чыл санында-ла ынча тонна-километрни күүседир дээн хүлээлгезин Владимир Михайловичиниң ажыл-херекке боттандырып эгелээни ол. Январь айда В. В. Дэка бригадирлээн бригада чүък сайгарарының планын 130 хуу, а тонна-километр ажылдап кылырын 100 хуу күүсеткен.

АТБ коллективиниң ажылында мактанчыг чүүлдерден аңгыда четпестер барын мынаа чугаалаар херек. Чыл эгезинде бүдүрүлге чери, чолаачылар социалистиг хүлээлгени алган. Ынчалза-даа кижилер боттарының аразында чарыш чок ажылдап турар. Коллективте профэвилел комитеди бо айтырыгны ала-чайгаарлаашкынче кийрип, кижилерниң материалдыг болгаш моральдыг деткимчезинге идиг бербээни-биле ай планының күүселдезин боттанмайн барган деп база болур. Харын-даа ону кол чылдагаан кылдыр көрзе ажырбас. Чүге дээрге, чогум-на аңаа хамаарыштыр ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизинге чугаазынга эш Л. И. Брежнев мынча дээн: «...Чаа чүүлдү эки, хандыр угаап билир, массалар-биле эң сырый харылзаалыг болур, кижилерже кичээнгей салыр, кижилерниң сагыш-сеткилин билир херек—бистиң үениң профэвилел ажылдакчызынга эргежок чугула чүүлдер ол-дур». Ону хүн бүрү ажыл-херээвиске удуртулга болдурар ужурлуг бис.

Бүдүрүлгеде «КамАЗ» маркалыг үжен хире машина бар. Оларның хүнзүн-не 8—10 хирези кандыг-бир чылдагаан-биле рейсче үнмейн турар. Байдал мындыг турда план күүселдезиниң бүтпейн баары черле чөп. Ооң кадында, бир кол чылдагаан болза, хөй чүък сөөртүр, нарын тургузуглуг «КамАЗ» автомобильдерге ажылдаар бедик мергежилдиг, дуржулгалыг чолаачыларның чедишпейн турары болур. Чолаачыларның ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар эки тургустунмаан. Хову-Аксы суурда 16, хоорайжыгашта 6 квартираны чолаачылар чурттаарынга ажыглап турза-даа, оларга немей ам-даа бажыңнар херек болуп турар. А бедик мергежилдиг чолаачы кадрларны АТБ-ниң бодунга белеткеп алыр арга чок болганындан өөренирин күзээн кижилерни Кызылдың автошколазынче чорудуп турар.

Автомашиналарны рейс бүрүзүнче үзүктелиишкин чок үндүрер дизе, оларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хандырар дээр болза, автомобильдерниң хуусаазын эрттир ажылдап каапкан дугуйларын солуп, чаа дугуй комплектилери-биле хандырарын шиитпирлээри негеттинип турар. Ол АТБ-де бо байдал кончуг «аарыг» айтырыг болуп турар. Ниити хереглелге хамаарыштыр алырга безин дугуй комплектилериниң 40 хуузу чедишпес болуп турар.

АТБ-ниң февраль айда бүдүрүлге планының чамдык көргүзүглери үстүнде адааным чылдагааннарның түңнелинде күүсеттинмейн барганын айтып, ажылда чамдык четпестер бар-даа болза, оларны Хову-Аксы АТБ-зиниң коллективи, удуртулгазы кыска хуусаа иштинде эдип аптарының аргалары бар.

Ш. ДОРЖУ.

РСФСР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң он сески чыыжынга соңгулдалар эрттирер дугайында РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) 86 чүүлүнге болгаш «РСФСР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдалар эрттирер дугайында» РСФСР-ниң Хоойлузунуң 13 чүүлүнге дүүштүр РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

РСФСР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң он сески чыыжынга соңгулдаларны 1982 чылдың июнь 20-де, воскресеньеде эрттирер.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.
РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1982 чылдың март 26.

РСФСР-ниң районнарның (хоорайларның) улус судтарынга улус судьяларын соңгуур дугайында РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) 164 чүүлүнге болгаш «РСФСР-ниң районнарның (хоорайларның) улус судтарынга соңгулдалар дугайында» РСФСР-ниң Хоойлузунуң 15 чүүлүнге дүүштүр РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

РСФСР-ниң районнарның (хоорайларның) улус судтарынга улус судьяларының соңгулдаларын 1982 чылдың июнь 20-де, воскресеньеде эрттирер.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.
РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1982 чылдың март 26.

* * *

Украин ССР-ниң, Белорус ССР-ниң, Узбек ССР-ниң, Казах ССР-ниң, Грузин ССР-ниң, Азербайджан ССР-ниң, Литва ССР-ниң, Молдав ССР-ниң, Латви ССР-ниң, Кыргыс ССР-ниң, Таджик ССР-ниң, Армян ССР-ниң, Туркмен ССР-ниң болгаш Эстон ССР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнары улус депутаттарының, чер-чер Советтеринге соңгулдаларны ол-ла хүнде эрттирерин доктааткан.

Автономнуг республикаларның күрүне эрге-чагыргазының, тус чер органнарынга соңгулдаларны эрттирерин база доктааткан.

Эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтериниң Президиумнарының чарлыктарын ёзугаар районнарны (хоорайларның) улус судтарынга улус судьяларының соңгулдаларын база 1982 чылдың июнь 20-де эрттирерин доктааткан.

Соңгулда кампаниязының үезинде районнарның (хоорайларның) улус судтарынга улус төлээлериниң соңгулдалары эртер.

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң он сески чыыжынга соңгулдалар эрттирер дугайында ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) 74 чүүлүнге болгаш «Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдалар дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 13 чүүлүнге дүүштүр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының он сески чыыжының чер-чер Советтеринге соңгулдаларны 1982 чылдың июнь 20-де, воскресеньеде эрттирер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың март 26.

ССРЭ-НИҢ КАМГАЛАЛ МИНИСТРИНИҢ ДУЖААЛЫ

1982 чылдың март 28 | № 85 | Москва хоорай

Албан эрттирериниң доктааткан хуусаазы төнген шериг албанныгларны ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден 1982 чылдың апрель-июньда халаар дугайында база шуут шериг албанынче ээлчеглиг келдириишкин дугайында

«Бүгү-нийти шериг хүлээлгезиниң дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузунга үндезилээш, **дужаарым болза:**

1. Шуут шериг албанының хуусаазы 1982 чылдың июль 1-де төнер шериг албанныгларны Совет Армияның, Шериг-Далай Флодунуң, кызыгаар болгаш иштики шериг хүрээлеңинден курлавырже 1982 чылдың апрель-июньда халаар.

2. Бо дужаалдың 1 пунктузун ёзугаар шериг албанныгларны курлавырже халаары-биле холбаштыр, Совет Армияга, Шериг-Далай Флодунга, кызыгаар болгаш иштики шеригге шуут шериг албаны эрттирери-биле, келдирериниң хуусаазын соңгаарладыр эргези чок, келдириишкин хүнүнге чедир 18 хар четкен хамаатыларны, а ол ышкаш оон улуг келдириишкин назылыг келдириишкинден соңгаарладылышкынының хуусаазы эрткен хамаатыларны келдирер.

3. Дужаалды бүгү роталарга, батареяларга, эскадрильяларга болгаш корабльдерге чарлап дыңнадыр.

ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. УСТИНОВ.

Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң аныяк саанчызы Наталья Ондар мурнакчыларның бирээзи. Алды чыл бурунгаар ол ук ажыл-агыйга өөреникчилеп кирген, дуржулгалыг эш-өөрүнүң арга-сүмезин ап, кызымак ажылдап келгениниң түңнелинде сөөлгү чылдарда эки көргүзүглерни чедип ап келген. Комсомолчу кыс эрткен чылын бодунда быжыглаан инектерниң бирээзинден-не 1700 килограмм сүттү саап алгаш, районда аныяк саанчылар аразында чарыштың мурнуку одуруунда кирген.

Н. Ондар «Беш чылдың аныяк гвардейжизи» деп хөрек демдээниң эдилекчизи.

ЧУРУКТА: саанчы Н. Ондар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЧЫГЫ ЧЕРЛЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

ГДР-НИҢ УЛУС ПАЛАТАЗЫНЫҢ СЕССИЯЗЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). Аңаа ГДР-ниң Улус палатазының сессиязы болган, ооң ажылынга ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер киришкен.

Боо-чепсекти эндере бүдүрериниң кызыгаарлаарының болгаш делегейге айыыл чок чорукту быжыглаарының талазы-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң киирген ССРЭ-ниң чаа боттуг саналдарын чаңгыс эп-сеткилдиг деткип турар чорукту депутаттарның мурнундан ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГДР-ниң Улус палатазының Президентизи Х. Зиндерман илергейлээн. Ол саналдар удурланыштыр туржурунуң болгаш дүшкүүрлүг чорукту чиигледиреринин империалистиг угланыышкынынга удур кара чаңгыс шилип алышкын болбушаан. Чер кырынга быжыг тайбыңны хандырарынче оруку ажылдап турар.

Шериг хүлээлгезиниң болгаш ГДР-ниң күрүне кызыгаарының дугайында чаа хоойлуларны депутаттар чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

БЕЛЬГИЯНЫҢ КОММУНИСТЕРИНИҢ СЪЕЗДИЗИ

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Бельгияның Коммунистиг партиязының (БКП) XXIV съездизи найысылалдың төвүнде профэвилелдер бажыңында болуп турар. Съездиниң хүн чурумунда — БКП-ниң даргазы Луи Ван Гейтиниң илеткели, партияның удуртур органнарының соңгулдалары.

Тайбың, улустарның айыыл чок чоруу дээш, делегейниң экономиктиг чаа чурумун тургузары дээш демиселдиң айтырыгларын делегаттар база чугаалажып көрүп турар.

ИКП-НИҢ XII СЪЕЗДИЗИНДЕ

ВАРАНАСИ. (Уттар-Прадеш штат). (СЭТА). Индияның Коммунистиг партиязының ында эртип турар XII съездизинде отчёт илеткелдиң, политиктиг резолюция төлевилелиниң болгаш ИКП-ниң Национал чөвүлелиниң организастыг ажыл дугайында киирген илеткелиниң талазы-биле санал бериишкиннери доозулган. Саналдаашкыннар үезинде чүве чугаалаан делегаттар партияның Бхатиндиге болган XI съездизинден бээр эрткен дөрт чыл дургузунда ИКП-ниң ажыл-чорудулгазын чаңгыс эп-сеткилдиг деткип турарын илергейлээн.

Национально-краеведческий отдел

Советтер амыдыралы

ДЕПУТАТТАРГА БОЛГАШ АКТИВКЕ ДАЯНГАШ

Он бирги беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг болгаш ажыр күүседир дээш суур болгаш көдээ Советтерниң Бүгү-россия социалистиг чарыжының 1981 чылда Тыва АССР-те тиилекчилериниң бирээзи болган Аксы-Барлык көдээ Совет (Барыын-Хемчик район) СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бодунуң девискээринде ажыл-агый участоктарын болгаш культура-чырыдыышкын, кадык камгалал, өөредилге черлериниң ажыл-чорудулгазын удуртур болгаш шын дүүштүрер талазы-биле, чон ортузунга кижизидилге ажылын организастаарынга эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан.

Көдээ Советтиң девискээринде «Барлык» совхозтуң улуг салбыры, амыдырал хандырылгазының хүлээп алыр пунктузу, садыг четкилери, ортумак школа, Культура бажыңы, библиотека болгаш өске-даа организациялар бар. Олар эрткен чылдың дургузунда багай эвес түңнелдерлиг ажылдап келген. Совхозтуң Аксы-Барлык салбыры 1981 чылда мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планныг даалгаларын чедиишкинниг күүсеткен. Ооң-биле чергелештир малдың баш санын өстүрериниң планын чүзүн аайы-биле күүседирин чедип алган. Салбырда ногаажылар бригадазы гектардан 110 ц. ногаа өстүрер хүлээлгезин 132 ц. чедиргеш, 7200 ц. ногаа бүдүрер социалистиг хүлээлгезин 9500 ц. кылдыр ажыр күүсеткен. Мал чемнери белеткээр бригада бир чижеглеп алган бода малга 9,2 чем единицазы белеткээр хүлээлгезин 10,2 чедирген.

Советтиң девискээринде амыдырал хандырылгазының болгаш садыгның организациялары эки көргүзүглерни чедип алган, коммунал хандырылга болгаш суур чаагайжыдылгазының талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чонга 6,5 муң рубльге көргүзер турган, 7,5 муң рубль кылдыр күүсеткен. Ол болза бир кижиге 4 рубль 58 копеектиң орнунга, 6 рубль 03 копеек болганы ол. Садыг четкилери бараанны үүрмектеп садарының чыл планын күүсеткен. Алдын-Булак суурда 18 бажыңны электрижиткен, 25 бажыңда газ киирген. Чуртталга фондузунуң капитал септелгезин 12,5 муң рубльге кылыр турган, 14 муң рубльге чоруткан. Суурнуң кудумчуларынга хөй саныг ыяштарны болгаш чадаң үнүштерни тарып олурткан, штакетниктерни кылгаш болгаш эргилерин септээн.

Аксы-Барлык көдээ Совет, ооң күүскому хамаатыларның хуузунда дузалал ажыл-агыйын хөгжүдеринче чогуур кичээнгейни салбышаан, олардан алдынган мал продуктуларының артыкшылын садып алырын эки организастап келген. Советтиң девискээринде чурттап турар ажылчы чоннарның өг-бүлелериниң барык шупту чыгызы бода болгаш шээр малдыг, азы хавак азырап турар. Совхоз ажылдакчыларының бети дээрге-ле картофель тарып алган турарынче кичээнгей салдынган. Хамаатыларның хуузунда дузалал ажыл-агыйындан эрткен чылын 320 центнер эътти, 67 центнер дүктү садып алырын организастаан.

Көдээ Советтиң девискээринде ажыл-агый, бүдүрүлге болгаш албан организация черлериниң ажыл-чорудулгазынга эки түңнелдерни чедип алырынга Советтиң болгаш ооң П. К.-Т. Хомушку даргалаан күүсекчи комитединиң организакчы болгаш массалыг ажылының бедик деңнелдиг чугула рольду ойнап турар. Көдээ Совет болгаш ооң күүсекчи комитеди боттарының ажыл-чорудулгазынга депутаттарга болгаш активке калбаа-биле даянып турар. Ылаңгыя күүском доктаамал комиссияларның, депутаттар бөлүктериниң ажылын эки дүүштүрүп турарындан олар Советтиң сессиязынга болгаш күүском хуралдарынга чугаалажыр айтырыгларны белеткээринге идепкейлиг киржип, боттары чамдык айтырыгларны чугаалажырын саналдап киирип турар.

Эрткен чылын көдээ Совет 6 сессияны чыылдырган, күүском 12 хуралдарын эрттирген. Оларга чугаалашкан айтырыгларның 20-зин доктаамал комиссияларның киржилгези-биле белеткээн. Доктаамал комиссиялар перспективалыг планныг ажылдап турар болгаш Советтиң девискээринде бүдүрүлге болгаш организацияларның ажыл-чорудулгазын, планныг даалгалар күүселдезин хынааш, илереэн четпестерни чайладыр талазы-биле чогуур сүмелерни киирип, оларның күүселдезин чедип ап турар.

Советтиң девискээринде 3 депутаттар бөлүктери, 5 депутаттар постулары ажылдап турар. Олар доктаамал комиссиялар-биле харылзаалыг ажылдавышаан, чер-черде ажыл-херектиң байдалын күүскомга дыңнадып, ажылда четпестерни чайладыр талазы-биле саналдарны киирип, чамдык айтырыгларны күүском хуралынга чугаалажыры-биле киирип турар. Депутаттар бөлүктери болгаш постулары хөй-ниитиниң бот-ажыл-чорудулгалыг организацияларының активтерин боттарының ажылынга киириштирип, оларның санал-оналынга даянып ажылдап келген.

Күүскомда депутаттарның, доктаамал комиссияларның, депутаттар бөлүктериниң болгаш постуларының ажылының учёдун эки тургускан. Оларның кылып чорудкан ажылдарын тускай журналда демдеглеп турар. Ол-ла журналда депутаттарның округтарын, ында чурттап турар чоннуң санын айыткан. Ол ышкаш депутаттарга соңгукчуларының киирген чагыгларын болгаш оларның күүселдезин база демдеглеп турар. Бо бүгү депутаттарның, доктаамал комиссияларның, депутаттар бөлүктериниң болгаш постуларының ажылын контрольдаарынга эптиг.

Соңгукчуларның депутаттарга киирген чагыгларының күүселдезин организастаар талазы-биле ажылче көдээ Советтиң күүскому чогуур кичээнгейни салып келген. Амгы чыыштың бирги сессиязынга соңгукчуларның 17 чагыын күүседири-биле хүлээп алган болгаш оларны боттандырар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган, күүседикчилерин болгаш хуусааларын тодараткан. Ону ёзугаар 1980-1982 чылдарда 10 чагыгны күүседир ужурлуг. Амгы үеде оларның 7-зи күүсеттинген, үш чагыг күүселдеде турар. Соңгукчуларның чагыы-биле ийи квартиралыг 6 чуртталга бажыңнары, уруглар сады, 2 хой кажаазы, 4 кудук ажыглалда кирген.

Хөй чарыгдал болгаш материал негеттинмес чагыгларны чурттакчы чоннуң ниити күжү-биле күүседип ап турар. Ындыг арга-биле суурнуң кудумчуларынга элээн хөй ыяштарны болгаш чадаң үнүштерни тарып олурткан, кудумчуларда штакетниктерни септээн, суур чаагайжыдылгазының өске-даа хөй ажылдары кылдынган. Чурттакчылыг черлерни чаагайжыдарын экижидери-биле «Үлегерлиг бажың коданы» деп социалистиг чарышты организастаан болгаш ооң түңнелин өй-өйде үндүргеш, тиилекчилерни демдеглеп турар.

Алдын-Булак суурда масса-политиктиг, культура, чырыдыышкын ажылдарын организастап турары элээн экижээн. Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге, советтиң активиниң школазынга кичээлдер бедик деңнелде чоруп турар. Культура албан черлеринге лекциялар болгаш беседаларны удаа-дараа эрттирип турар апарган. Чоннуң мөзү-шынар кижизидилгезинче угланган хемчеглерни чорудуп, ылаңгыя корум-чуруму кошкак кижилер-биле ажылды идепкейжиткен. Көдээ Советтиң күүскому болгаш «Барлык» совхозтуң дирекциязы аныяктарның күш-ажыл кижизидилгезинче болгаш оларны ажылга киирер талазы-биле чогуур ажылдарны чорудуп турар. Ында хойжуларның комсомолчу-аныяктар бригадазын тургускан, өөреникчилерниң ийи өөредилге-бүдүрүлге бригадазы ажылдап турар. Дагдыныкчы херээн элээн калбарткан. Суурда эки тура улусчу дружина болгаш эп хуузунуң суду багай эвес ажылдап турар. Ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле хемчеглерни ап келгениниң түңнелинде кем-херек үүлгедир болгаш ниитиниң корум-чурумун хажыдар чоруктарның саны кызырылган.

С. ЧИГЖИТ,
«Шынның» корр.

ЭДЕ КӨРДҮМ

Эрткен 1981 чыл бүгү совет кижилерниң күш-ажылчы чедиишкиннериниң чаа чугула үе-чадазы болган. Партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1981 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, аңаа СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаалары болгаш айтыышкыннары, чурттуң экономиктиг, социал-культура талазы-биле улам ыңай хөгжүлдезин совет улустуң күш-ажылчы хей-аъдын улам көдүрген.

Бистиң «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилери республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыгны үндүргеш, аңаа бадыткал кылдыр бо хүннерде бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап тур бис. Мээң ажылдап турарым Чодураалыг-Сайыр хойжу бригадазында шээр малдың 21 коданнарында 9850 ажыг баш мал онча-менди болгаш хүр кыштаглап турар. Бригаданың төрүүр 2196 хоюндан ам бо хүннерде 1974 хой төрээн. Оон 1974 хураганны ап, төрүүр 100 хойга онааштыр 90 хураганны камгалап алган бис. Хойнуң оолдаашкынын ам-даа уламчылавышаан.

Мээң коданымда төрүүр 348 хой бар, 326 хой оолдапкан. Оон 326 хураганны ап, төрүүр чүс хойга онааштыр 93 хураганны камгалап алган мен.

Бригадада 76 малчыннар, сакманчылар ажылдап турар. Ай санында бригаданың малчыннарының хуралын эрттирип, аңаа совхозтуң удуртукчулары, мал ажылының тускай эртемниглери киржип, ажыл-херээвистиң чедиишкиннерин, четпестерин түңнеп турар. Чугула айтырыгларны дем-биле шиитпирлеп турарывыс чаңчыл болган.

Совхозтуң мал ажылында ам-даа чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар хөй. Ылаңгыя уксаажыдылга ажылы чавыс деңнелде. Ёзулуг зоотехниктиг чурум ёзугаар хойнуң тарып боозалылгазын чогуур өй-шаапда чорутпайн турар. Хой кошкарларны туткаш, хураганнарны ап турарывыс ам-даа четпес.

Совхозтуң девискээринге чартык-бөдүүн дүктүг уксааның хоюн өстүрери бистиң кол угланыышкынывыс болур. Ам бар хоювустуң уксаазы холушкак. Бистиң одар-белчиирививиске, чер байдалывыска тыва уксааның хоюн моон соңгаар таарыштыр өстүрери чугула.

Бригадада 3400 баш өшкү бар. Ооң чыл бүрүде эвээш анайларны ап келген бис. Ооң чылдагааны — мал ажылынга кадрларны шын шилип албайн турарывыста. Кажаа-хорааны, чаш мал кажааларын чогуур негелдезинге чедир тургуспайн турар бис. Малдан алыр продукция эвээш. Төрүүр коданнарга суг хандырылгазы чедир шиитпирлеттинмейн турар.

Бистиң бригада бо чылын Арыскан, Куу-Кажаа деп черлерде суггаттыг сиген шөлдерин ажыглаарын боттандырып чорудар. Аңаа мал чеми культураларда люперна, рапс сигеннерин ам-даа көвүдедир өстүрзе деп бодалдыг мен.

«Алдан-Маадыр» совхоз чоокта чаа СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдерниң Төп Чөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң шилчээр Кызыл тугу-биле 1981 ажыл-агый чылында чедиишкинниг ажылдааны дээш шаңнаткан. Ол бедик шаңналды алганынга өөрүп, профэвилелдерниң XVII съездизиниң шиитпирлеринге хей-аът киргеш, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюнга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр сорулга-биле бодумга алган социалистиг хүлээлгемни эде көрүп, төрүүр чүс хойга онааштыр 105 хураганны алырымны хүлээпмишаан. Социалистиг чарышка Шолбан-оол Ангыр-оолович Ооржакты кыйгырган мен.

Ө. МОНГУШ.

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң Узун-Ажыкта Ч. С. Дүмен-Байырга удурткан ыяш белеткелчилериниң звенозу чыл санында боттарынга алган планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин доктаамал ажыр күүседип турарлар. Оларның кызымак күш-ажылын совхозтуң дирекциязы болгаш ажылчын комитеди база партком улуу-биле үнелеп, хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг белектер-биле хөй удаа шаңнап келген.

Ында мурнакчыларның бирээзи Т. Ч. Иргит хөй чылдарда ажылдап, бодунуң дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип, дагдыныкчы хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар.

Ук звенонуң кежигүннери бо чылын 1000 кубометр тудуг материалдарын белеткээр планындан бо үеге чедир 720 кубометрни белеткээн, совхоз төвүнде пилорамада диилдирип турар. Оон аңгыда одалгага ажыглаар 484 кубометр токпакты белеткээн.

А. ХОМУШКУ.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы звенонуң кежигүннери кыска чапсарда; белеткээн тудуг ыяжын диилдирип турары.

В. КАРА-САЛДЫН фотолары.

БҮЗҮРЕЛДИГ БИС

Бистиң коллективте төс кижи бо чылдың бирги кварталының онаалдазын ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизиниң ажыттынган хүнүнге чедир күүседирин хүлээнген турган. Оларның инициативазын бүгү коллектив деткип, съездиге алдаржыткан социалистиг чарышка 208 кижи хаара туттунган, 23 бригада, 109 кижи коммунистиг күш-ажылдың бригадазы болгаш шалыпчызы деп бедик ат дээш демисежип турар.

Бо хүннерде 28 кижи бедиткен хүлээлгелерин съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүседип, профэвилелдериниң дээди чыыжын төлептиг уткааннар. Сураглыг алазының изин салгаан аныяк чолаачы комсомолчу Н. Ю. Зюзин, СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү А. Н. Галайко, чолаачылар В. Павел, Г. Беляев, А. Кашицын, А. Мишин, В. Шарипов олар болгаш өскелер-даа съездиге алдаржыткан чарыштың тиилекчилери болуп, ажылдың ажыктыын болгаш бүдүрүкчүлүүн бедидериниң арга-курлавырларын билдилиг ажыглап турар.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң чугаазын, съездиниң материалдарын бистиң коллективтиң ишчилери улуг энтузиастыг чорук-биле уткуп, бригадаларда таныжып турар. Олар партия болгаш чазактың күш-ажыл кижилериниң, бүдүрүлгениң дугайында сагыш салыышкынынга харыы кылдыр ажылдаар чер бүрүзүнге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң курлавырларын дилеп, чыл планын декабрь 30-ге чедир күүседиринге долу бүзүрелдиг ажылдап турарлар.

А. ЛАПТЕВ,
Кызылдың № 1 АТБ-зинде профэвилел комитединиң даргазы.

УЛАМ ЭРЕСТИГ, УЛАМ ШУДУРГУ

Кыштың чыккылама соогу эртип, частың башкы айы үнүп келген-даа болза, кыштаглаашкынның нарын айтырыы—малдың чаш төлүн менди камгалап алырының айтырыы ам-даа долузу-биле шиитпирлеттинмээн. Малчыннарның мурнунда ам-даа улуг сорулгалар туруп турар. Ооң кадында эрткен чылдың кандаашкыны бо чылдың мал кыштаглаашкынынга немелде бергедээшкиннерни тургузуп турары билдингир болгай.

Бистиң Мөңгүн-Тайга районда «Мөген-Бүрен» совхозтуң № 1 хойжу бригадазының малчыннары бо берге кышты чедиишкинниг эрттирер, малдың чаш төлүн менди камгалап алыр сорулга-биле бүгү бар аргаларны, мурнуку чылдарның дуржулгазын ажыглап ажылдап турар. Мал чеми төнүп турар болганда, малчыннар одарны шын хуваап, кадатты билдилиг чорударынче кол кичээнгейни угландырып турар.

Бригаданың дуржулгалыг хойжулары, эрес-кежээ малчыннар Сарыг-Ховуда Мөңгүн-оол Сеңгиш, Кызыл-Боомда Деспи Балчый, Кушкаш-Уялыгда Кан-оол Салчак болгаш бригаданың өске-даа малчыннарының коданнарындан кыштың дошкун үезинде чаңгыс хой-даа, хураган-даа хораваан. Олар тудуңгур, чүреккир, бедик тура-соруктуг ажылдап турарлар.

Мөңгүн-Тайганың чазы когурумнуг, соок хаттыг, шириин. Ынчалза-даа бригаданың малчыннары салган сорулгазын чедип алыр, сөглээн сөзүнге ээ болур дээш улам эрестиг, улам шудургу ажылдап турарлар.

М. ДОНГАК.

АНАЙЛАР—ААЛ БҮРҮЗҮНДЕ

— Чу-чуу! Чу-чуу!

Бо хүннерде аалдарга барган кижи өшкү чучуулаан улусту бо-ла көөр. Анайларның өткүт үнүнге кулак уюкталыр.

«Тес-Хем» совхозтуң Ү. Шынаа салбыры 9,5 муң өшкүлүг, ооң барык-ла деп кезии төрүүр. Бо хүннерде төрээн өшкүнүң саны бир муң ажа берген. Оларның чаш төлү шупту бурун алдынган.

Салбырның кадарчыларында өшкү бажын өстүрер дээш кызымак ажылдап чоруур улус хөй. Оларның хөй кезии бо ажылга дуржулгалыг апарган. Ындыгларның бирээзи хоочун кадарчы М. Танмаа. Ол эрткен чылын төрүүр чүс баш өшкүге онааштыр 91 анайны доруктурган болгаш өшкүден-не 600 грамм дүк кыргыыр планын 750 грамм кылдыр күүсеткен. Хоочун кадарчының өшкүлери кышты хүр ашкан. Амга чедир төрээн анайлары онча-менди.

Кадарчы Ч. Өдекпенниң коданында 247 өшкү төрээн, оларның анайларын комсомолчу Долаана Өдекпен менди алырап, чаа төрүттүнген анайларын немей ажаап турар. Ол чүгле эрткен чылын Берт-Даг ортумак школазын дооскан-даа болза, алызы малчын кижиниң уруу болганда, анайларны билдилиг ажаап турар.

Мал чеми аал бүрүзүнде четчир. Ону төтчеглевейн, чеп чарыгдап турар. Аалдарның суг-биле хандырылгазы база эки. Совхозтуң тускай эртемниглери малчыннарны хүнүнүне кезип, лекцияларны номчуп, беседаларны кылып, салдынган сорулгаларны күүседир талазы-биле тайылбыр ажылдарын чорудуп турар. Ынчалза-даа кинону малчыннар ховар көрүп турар. Почта база чогуур үезинде четпес. «Арыскан» агиткультбригада, харын, кадарчыларга хире-хире чеде бээр. Комсомолчу башкы Ч. Чеедүнүң, аныяктар Р. Даваанның, М. Дамбарның болгаш оларның өөрүнүң концерттиг көрүн өшкү кадарчылары ам база манап турар.

Совхозтуң бо салбырында өшкү кадарчылары эң-не чымыштыг болгаш харыысалгалыг ажылче—малдың чаш төлүн ажаап алырынче кирипкен. Олар ол сорулганы чедиишкинниг күүседир дээрзинге идегел улуг.

Х. ӨЙДАҢ-ООЛ.

Совет көдээниң кижилери

ХҮЛЭЭНГЕНИ КҮШТҮГ

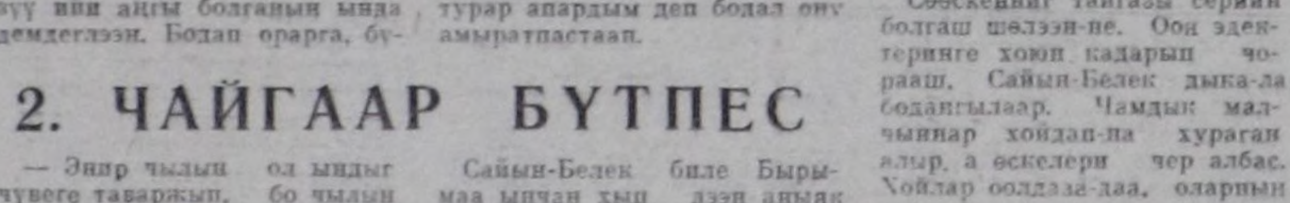

1. ОН ЧЫЛ БУРУНГААР

Сайын-Белек Ондар Эзрбекке көжүп келгеш, хой хүлээп алгандан бээр чүгле чыл чедип турган. Ол чазын хоюн кыргыдып дооскаш, дедир сүрүп алгаш, Сөөскенниг тайгазында аалынче чанып орган. Ондар дээрже көөрге, кара булуттар диргелип, чаъс чаар хире апарган. Ооң сеткили дүвүреп, тазартыр кыргаан хойларын аргалыг-ла болза аалче, чаглактыг черже чедирерин бодап, «дүрген ай дээлиңер, уругларым, кудай дээр чүдерер келди» деп, оларын далаштырган. Ынча дидиң бе дээн ышкаш, соок хат-салгынга үдеткен долулуг чаъс кудуп келген.

Ам канчаар. Ол чоок-кавыда чаглактаныр кажаа-даа, шыргай арга-даа чок. Эзрбек унунуң талдары чүге дузалаар боор. Чаъс, хуундан саарып турган ышкаш, соксаал чокка кудуп-ла турган. Адашкылар түреп чораш, хоюн аалынга чедирип келгеннер. Чаъс чүгле орай дүне намдаан.

Малчын эртенинде даң бажында кажаада хоюн үндүрүп тура, алаң кайгап калган. Дыка хөй хой чыдыжындан турбайн барган.

— Кадай, бээр кээп көрем. Чамдык хойлар үелеп калган. хай-ла болган-дыр— деп, хомудап чугаалаан.

Бырымаа Чүгүртүевна ыыттаар чүве тыппайн туруп-туруп, чугаалаан:

— Халап-ла болган чүведир. Дүүн аайлыг долу дүшпедиве. Аъдын дүрген мунгаш, салбыр даргаларынга барып дыңнат.

Удавайнда мал эмчилери, зоотехниктер бо келген. Чаа кыргаан хой долулуг чаъска таварышкан, ынчангаш оларның эң-не деңгел чоктары соок дүне үелээн дугайында актыны тускай эртемниглер тургускан.

Ынчалзажок Ондар Сайын-Белектиң сеткили аңаа оожургавазы. Ёзу барымдаалаарга, буруу чок-даа болза, оон угаап-медерелин янзы-бүрү бодалдар доюлдуруп туруп берген. Ниитиниң малын хүлээп алгаш, ол хире каражага чедирип каар кандыг кончуг өөдежок кижи боор мен. Үелээн хойларны одаг ужудуп алгаш, ооң чанынга чоп догеп, чылыктырып турбааным ол! Эң-не бергедээннерин өгже-даа киирип аарым кай. Азы мал малдаар салым чок кижи боор мен бе? Малды кагарадырының орнунга шуут хүлээдип бээйн. Сайын-Белек шак мындыг бодалдарга алыскаш, олурарга-даа олуртунмас, удуурга-даа удуттунмас апарган. Ынчангаш кадайы-биле сүмележип, дугуржуп алгаш, Эзрбек салбырның эргелекчизинге хап чеде берген.

Ондар салбыр эргелекчизинден адырлыр хире эвес болган. Ол хире бергеге таварышкан кижиниң бодаарга база-ла чоп ышкаш. Дүвүрээн сеткил-сагыжын оожургадып, бодаза артык эвес. Үр болбаанда, ол хоюн хүлээдипкен.

Ынчалзажок удавайнда бригадир Ховалыг Хүр-оол келгеш, бир дугаар төрүүр хой кадарарын сүмелээн. Семиртилгези арай кошкак 430 тогду хой хүлээп алган. Ол кыжын Көндей-Аксы деп черге кыштаан. Кыжын хою оолдаан. Түңнели чер албаан. 430 хойдан 237 хураган өстүрген. Ол кыжын Куулар Мөңге-биле кады кыштаан. Ооң көргүзүү шыырак болган: хойдан-на хураган.

Чазын солун черинден корреспондентилер келген.

— Кады кыштаан эжинерден силерниң көргүзүүнер чүге куду болганыл?—деп, оларның бирээзи оон чиге айтырган.

— Бир дугаар төрүп турар, деңгилдези база кошкак хой чүве ийин—деп, Ондар харыылаан.

— Хойнуң деңгилдези малчын кижиден хамаарышпас чоор бе?— деп, демгизи улаштырган.

— Күс дүжүп орда, өске малчындан хүлээп алган тогду хураганнар-дыр ийин—деп, тайылбырлаарын оралдашкан.

Корреспондентилер чоруй барган. Удавайнда солунга материал үнүп келген. Чаңгыс черде ийи малчынның көргүзүү ийи аңгы болганын ында демдеглээн. Бодап орарга, бүзүренчиг-даа ышкаш. А херек кырында ханылаар болза...

Адырам, чылдың-на чоп бир-ле чемелелге таваржып турар апардым деп бодал ону амыратпастаан.

2. ЧАЙГААР БҮТПЕС

— Эгер чылын ол ындыг чүвеге таваржып, бо чылын эвээш хураган алгаш, солун-сеткүүлге шүгүмчүледип, пат-ла тур бис аа, кадай—деп, ол Бырымаа Чүгүртүевнадан, сүме эрээн чүве дег, чугаалаан. Азы эрги чаңчыккан ажылывыс кылыр бис бе?

— Ынчаарывыска кайып боор. Таан-даа канчап хой кадарып албас боор кижи—деп, демгизи харыылаан.

— Хоржок болганы ол-дур—деп, Ондар ойнай-сылдай аарак баштактанган.— Ада-өгбелериниң ижин уткан-дыр бис. Мен Кызыл хоорай кирип, тудугга боттаңнап ажылдаайн дээш. Чоорту бажыңны бериптер ыйнаан. Силерни ынчап көжүрүп алгай-ла мен.

— Кыраан назынында моңудаа—деп, Бырымаа Чүгүртүевна эгенген.

Шынап-ла кара чажындан тура, үжен чыл иштинде тудугга ажылдап-даа чораан-нар. Бора-Тайга, Суг-Аксы суурларының эрги бажыңнарында Ондар Сайын-Белектиң холу дегбээн тудуглар эвээш дизе частырыг болбас.

Ол үеле Тывага чаа амыдырал хайнып, Сүт-Хөл кожууннуң араттары көшкүн амыдыралдан хоорлуп, сууржуп байдалче кирип, коллективтиг ажыл-агыйга каттыжып турган.

Сайын-Белек биле Бырымаа ынчан хып дээн аныяк турган. Хемчик унунга чаа амыдыралды тургузарынга идепкейлиг киржип турганнар. Сайын-Белек Сүт-Хөлдүн кадыр-берт тайгаларындан аът-биле чудук сөөртүп, оон бажыңнар тудуп, а Бырымаа тудугнуң шеверлел ажылдарын кылчып турган.

Уруглары өзүп, өгленири өгленип, өөренири өөренип эгелээрге, Ондарлар мал ажылынче кирип, ада-өгбелериниң бурунгу ижин уламчылаарын шиитпирлеп алганы ол чүведир. Шиитпир шиитпир-ле болгай. Күзел, тура-соруктан аңгыда, мал ажаарынга билиг, дуржулга херек. Ол бүгү аңаа-ла чайгаар бүтпес. Чөптүг чылдагааннар бар-даа болза, баштайгы чылдарда оон четпестерин база моон-биле тайылбырлаттынар. Шынап-ла, ол чамдыкта хая көрнүп, хей-ле хой ажылы-биле дужаажы бердим бе деп боданган-даа тургулаар. Деңгели кошкак тогду хой дүңгүжүн төрүүрге чер албааны ол. Ам келир чылын көргүзүг кудулаар болза боттарындан аңгыда кымны буруудадыр боор. Ондарлар хой азырап шыдаар-шыдавазын көргүзер үе келген.

3. БИР ДЕМ-БИЛЕ

Сөөскенниг тайгазы сериин болгаш шөлээн-не. Ооң эдектеринге хоюн кадарып чорааш, Сайын-Белек дыка-ла бодангылаар. Чамдык малчыннар хойдан-на хураган алыр, а өскелери чер албас. Хойлар оолдаза-даа, оларның хураганнары хээрек, аарычал. Ооң чылдагааны чүдел? Хамык ужур хойнуң ажаалда-тежээлдезинден, ооң деңгел-шыдалындан хамааржыыр. Арган хойларның төрээн төлү шыдал чок, хораачал болбайн канчаар.

Ынчангаш эртен сыгыр даң бажындан эгелээш хоюн ол сериинде одарладып, изий бээрге суггарып, девээледип турган. Часкы көктеп эгелээш, күскү бышкан оътка хой хөлчок семирип алгаш, кышкы одарже деңгилделиг кирген. Ынчан Ондарлар Кара-Сугга, хүн орай дээр чоогалыг хемчигеш унунга кыштаан.

— Че, бо чылын хоювустуң деңгели шыырак. Хураганнар эндериг болур ужурлуг аа?—деп, бир-ле кежээ малын кажаалап кааш, ол кадайынга баштактаны аарак чугаалаан.

— Оон артык канчаар боор ам— деп, Бырымаа Чүгүртүевна улашкан.— Шыдаар шаавыс-биле-ле семиртивис. Түңнел эки болур ужурлуг.

Хой оолдаашкыны-даа эгелээн. Малчынның эң-не чымыштыг үези ол. Ондарлар дүн, хүн дивейн, барык уйгу-чыдып чок ажылдап турган. Хойлар дүне-даа, хүндүс-даа, эртен-даа, кежээ-даа улаштыр төрээш туруп берген. Сайын-Белек хүндүс инчеек чүктеп алгаш, хоюн дагларга кадарып, а дүне лампа азы фонарь-биле кажаа иштин чырыдып, чаа төрээн хураганнарны бөлүп, ажаап турган. Ийи-ле кижиге ындыг үүле дыка берге. Оларга эрес-шоваа болгаш кежээ кызы Лида кончуг улуг дузаны каткан. Чылдың кандыг-даа эргилдезинде, соокта-даа, изигде-даа ол ада-иезиниң идегелдиг дузалакчызы боор турган. Чамдыкта ачазы дүне орта удуваан болза, Лида эртен даң бажында туруп ора-ла чугаалаар:

— Ачай, сен бо дүне орта дыштанмадың. Бөгүн хойну мен кадарайн.

Дагларда хар эрип, ооң эдектеринден дамырактар шоруладыр агып, хүннүң херелдери улам чидиг шонуп эгелээн соонда, частың сарыг чечектери үнүп, ыжык черлерни ногаан хевис шыва алы берген. Хураганнар чылыг хүнге дөгеленип, шыдал кирип, өдекке дешкилежип турган. Оларны көргеш, Сайын-Белектиң сагыш-сеткили серген, өг-бүлезинге амыраан сеткилин илередип, хүлүмзүрбүшаан, чугаалаан:

— Ам кайын тоор болар. Дешкилежип турарын көрүңер даан! Малды ынчаар азыраар-ла болгай!

Ол дээрге малчынның ушку чазы-дыр. Сайын-Белек ынчан чүс хойдан-на чүс хураган алган. Совхозтуң удуртулгазы, салбыр эргелекчизи ону мактап, аас шаңналып чарлап, өртектиг белектерни-даа берген. Оон эгелээш-ле солун-сеткүүлге чуруу үнүп, радиога ооң ады бо-ла дыңналыр апарган. Ынчангы дөрт чүс ажыг тогду хоюн алды чыл улаштыр кадарып, бир дугаар чылдан аңгыда, үргүлчү хойдан-на хураганны онча-менди ап келген.

Үш чыл бурунгаар ол 450 аныяк хойну хүлээп алган. Ол чылын Сайын-Белектиң амыдыралынга база бир онзагай болуушкун болган. Мал ажылынга чедип алган бедик көргүзүглери дээш, ону Москвада Бүгү-эвилелдиң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинче баар путёвка-биле шаңнаан.

Төрээн чурттуң чүрээ —Москвадан Ондар Сайын-Белек өөрүшкү-маңнайлыг, омак-сергек ээп келгеш, бодунуң онаашкан ажылынче хей-аъттыг шымны берген. Оон бээр-ле бо хүннерге чедир ол чыл бүрүзүнде чүс хойдан-на барык ол хире хураганны доруктуруп ап, ак сеткилдиг, кызымак ажылдап келген. Ол дугайын ооң шаңнал-макталдары херечилеп турар. Сайын-Белек Балыкович Ондар Ленинчи юбилей медалы-биле, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле, социалистиг чарыштың тиилекчизиниң хөрек демдектери-биле шаңнаткылаан.

— Бо бүгү чедиишкиннерниң үндезини чүдел, Сайын-Белек Балыкович?— деп, Мөңгүр доозу деп черде ооң чаа кыштаанга чеде бергеш айтырдым.

— Кысказы-биле чугаалаарга, кызымаккай ажылда—деп, ол хүлүмзүрбүшаан, харыылады.—А чылдың дөрт эргилдезинде ажылды—хойнуң янзы-бүрү ажаалда-тежээлдезин демнежип кылып келген бис. Мээң эң-не кол дузалакчым Бырымаа Чүгүртүевна бо-дур— дээш, баштак чаңы-биле база катап хүлүмзүрдү.— Оон ыңай уругларым, оларның уруглары. Чайгы дыштанылга үезинде олар өг сынмас кылдыр чыглып кээр. Хой, хураган кадаржыр, инек саажыр. Өг-бүле ажылынга дузалажыр. Сиген кезилдезиниң үезинде олар база кириптер. Дузалыг-даа кончуг улус. Оон ыңай совхозтуң удуртулгазы, тускай эртемниглер база кончуг деткип келди. Чаа кыштагны, чылыг бажыңны тудуп берген. Машина-биле сигенни, сугну ажыглап бээр, магалыг-дыр. Ынчалза-даа кижиниң хүлээнгени күштүг болгай, ол дээш кызып ажылдаар апаар.

Б. МОНГУШ.

ЛЕКЦИЯ ПРОПАГАНДАЗЫНЫҢ ШЫНАРЫ ДЭЭШ

«Билиг» ниитилелиниң Тыва республика организациязының XIV конференциязы болуп эрткен. Аңаа отчёт илеткелди ниитилелдиң баштаар чериниң даргазының бирги оралакчызы С. И. Шуклин кылган. Ол ышкаш ревизия комиссиязының даргазы М. А. Ховалыгның илеткелин база дыңнаан.

Профоблчөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар съездиниң ажылының болгаш аңаа Л. И. Брежневтиң кайгамчык чугаазының дугайын база даштыкы чурттарның төлээлериниң күш-ажылчы кижи дугайында партия болгаш Совет чазактың кайы хире сагыш салып турарын магадап көргенинин дугайында оларның чугаазын доңчулап дамчыткан. Кижилерниң күш-ажылын болгаш дыштанылгазын ажыктыг база таарымчалыг кылдыр организастаар дугайын, социалистиг чарыштың ужур-дузазының болгаш кижизидилге айтырыынга холбашкан чамдык чүүлдерни Ш. П. Куулар база чугаалаан. В. Бойко (Кызыл) мурнакчы дуржулганы нептередир талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорудуп турарын бодунуң саналынга айыткаш, педагогика институдунуң болгаш Иштики херектер министерствозунуң ажылдакчыларының лекция пропагандазынга эвээш киржип турарын шүгүмчүлээн. Барыын-Хемчик районда «Билиг» ниитилелиниң баштаар чериниң даргазы И. Очур, В. Сагды («Кара-Хаак» совхоз), К. Куулар («Чыраа-Бажы» совхоз) лекция пропагандазының талазы-биле кылдынып турар болгаш чамдык чедир кылдынмайн турар ажылдарга доктаап, аңаа хамаарыштыр боттуг саналдарны бергеннер.

Республиканың «Билиг» ниитилели эрткен конференциязындан бөгүнге чедир организация талазы-биле быжыгып, 5017 лекторну хаара туткан 289 эге организациядан тургустунуп, сан талазы-биле өскен.

Ниитилелдиң лекторлары болгаш эге организациялары СЭКП-ның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның «Лекция пропагандазының байдалының болгаш ону улам сайзыраңгайжыдарының дугайында» база «Идеологтуг, политика - кижизидилгелиг ажылды улам удуртулга болдурганш, лекция пропагандазын экижидер талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Эрткен ийи чылдың дургузунда «Билиг» ниитилелиниң республика организациязының баштаар чери бодунуң ажыл-чорудулгазын лекция пропагандазының идейлиг утказын бедидеринче, шынарын экижидеринче, кол кичээнгейни угландырган. Совет улустуң амыдыралын, эртем-техниканың кайгамчык чедиишкиннерин көргүскен база мөзү-шынар, совет патриотизм, урап чүүл, медицина, санитар-гигиена болгаш өске-даа янзы-бүрү темаларга номчуп турар лекцияларның саны элээн көвүдээн.

Лекторларның, оларның арга-мергежилиниң дугайында айтырыгны илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа оюп эртпээн. Ол талазы-биле чамдык ажылдарны база кылып чоруткулаан. Чыл санында-ла он-он лекторлар эвилел ужур-дузалыг семинарларга киржип, билиин бедидип ап турар. Отчёттуг үениң дургузунда чүгле Кызыл хоорайдан безин 132 лектор Бүгү-Эвилелдиң болгаш РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң организастааны семинарга киришкен. Оон ыңай, найысылалда ийи чыл иштинде ажылдап турар лектор мергежилдиң школазында 30 ажыг кижи хаара туттунган. Семинарларга киришкен болгаш тускай өөредилгени эрткен лекторлар арга-дуржулгазын, билип алган чаа-чаа чүүлдерин өске эш-өөрүнге дамчыдып берип турар. Улуг-улуг семинарларга-даа, лекция пропагандазының талазы-биле тускай өөренир курстарга-даа хөй кижи киришпес. Ындыг болганда, арга-дуржулгазы байлак лекторлар, тускай курс, семинар эртип өөренип алганнар өске-даа эш-өөрүнге лекция номчуурунуң мергежилин, оон чажыттарын дамчыдып бээри тергиин чугула. Ол эки чаңчыл болгаш үлегерчижек боор артар ужурлуг.

Республикада арга-дуржулгазы байлак, чон мурнунга солун, политиктиг утка-шынары бедик, хөй санныг лекцияларны номчаан, чоннуң хүндүткелин чедип алган лекторлар эвээш эвес дээрзин айыткаш, оларга хамаарыштыр П. Кирдеев, В. Чичинов (Кызыл), Н. Чемезов (Ак-Довурак), И. Достай (Каа-Хем), А. Чучун, В. Оюн (Кызыл район), К. Куулар (Чөөн-Хемчик), А. Хертек (Мөңгүн-Тайга) болгаш өскелерни-даа илеткелчи адаан. Лекцияны бөлүктеп номчууру — сөөлгү үеде лекция пропагандазының мурнакчы, дешпилгелиг хевири апарганын конференцияга онзалап демдеглээн. Ол хевирни Кызыл хоорай, Каа-Хем, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарда калбаа-биле эки ажыглап турар.

Эки чүүлдер хөй-даа болза, лекция пропагандазында четпестер ам-даа барын илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа тодаргай айыткан. Номчуттунуп турар чамдык лекцияларның шынары, дээштии база ажыктыг талазы ам-даа куду деңнелде, ажылдың ажыктыынга болгаш шынарынга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге хамаарыштыр, камналга, корум-чурум болгаш мөзү-шынар, кедээ ажылгаңы, атеизм, социалистиг чарыш, аныяктар ортузунга коммунистиг кижизидилге болгаш күш-дамыр кижизидилгезиниң темазынга лекциялар эвээш. Республиканың «Билиг» ниитилел организацияларының баштаар чериниң чанында эртем-методиктиг чөвүлелдерниң болгаш район организацияларында секцияларның ролю ам-даа куду дээрзин, лекция пропагандазында тодаргай, ажыл-ишчи, дайынчы болгаш шаап халдакчы салдар ам-даа бедик деңнелде эвезин конференцияга санал бергеннер шыңгыы шүгүмчүлээн.

«Билиг» ниитилелиниң бүгү эге организацияларының ажылын хүн бүрү тодаргай удуртуп, оларның ажылының дугайында отчедун дыңнап, планнып бадылап, контрольга алыры партия эге организацияларының чугула сорулгазы болур. «Билиг» ниитилелиниң бүгү-ле лекторларының бөгүн чугула хүлээлгези — СЭКП-ның XXVI съездизиниң материалдарын, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизинге Л. И. Брежневтиң чугаазын, СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, «ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының дугайында» доктаалында тодараттынган СЭКП-ның болгаш Совет чазактың иштики база даштыкы политиказының талазы-биле улуг чарын, харысалгалыг сорулгаларны күш-ажылчы кижи бүрүзүнге бедүүн болгаш билдингир кылдыр тайылбырлаары. Лекция бүрүзү солун, шынарлыг, дээштиг болурун чедип алыры болур.

Конференцияга РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң баштаар чериниң төлээзи И. Д. Рукосуев болгаш СЭКП Тыва обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи А. К. Канзай олар киржип, чүве чугаалааннар.

«Билиг» ниитилелиниң баштайгы организастыг пленуму болган. Аңаа «Билиг» ниитилелиниң баштаар чериниң даргазынга В. А. Копеел-оолду, ревизия комиссиязының хуралынга оон даргазынга В. К. Зубаревти соңгаан.

К. ТҮЛҮШ.

УЛУС ТӨЛЭЭЛЕРИ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1981 чылдың ноябрь 24-те хүлээп алганы «Улус төлээлериниң ээлчеглиг соңгулдаларының дугайында» Чарлыынга үндезилээш, Тыва АССР-ниң девискээринге 1982 чылдың апрель 1-ден май 15-ке чедир хуусаада улус төлээлериниң соңгулдаларын чорудар дугайында доктааалды хүлээп алган.

Совет суд демократияга үндезилеттинип тургустунган ёзулуг улусчу суд болуп турар. Улус төлээлериниң соңгулдазы— чугула политиктиг кампания, аңаа эң төлептиг оолдар, кыстар соңгуттурар. Судка улус төлээлериниң киржилгези дээрге күрүнени эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны киириштирериниң база бир хевири болур.

В. И. Ленин шын шиидилгени боттандырарынга ажылчы чоннарның калбак киржилгези онза ужур-дузалыг болур деп санап чораан. «Бис боттарывыс шиидер ужурлуг бис, чуртту эргелеп башкарарынга болгаш судка хамаатылар шупту киржир ужурлуг» деп, В. И. Ленин айыткан.

РСФСР-ниң Суд тургузуунуң дугайында хоойлузунуң 10 чүүлүн ёзугаар судтарга херектерни коллегиалыг көрүп турар. Бүгү судтарның бирги чадазынга херектерни судья болгаш ийи улус төлээзи составтыг сайгарып көөр.

Шын шиидилгени боттандырып, хүлээлгезин күүседип турар үеде улус төлээлери судья-биле деӊ эргелиг болуру РСФСР-ниң Суд тургузуунуң дугайында хоойлунуң 11 чүүлүнде быжыглаттынган. Судка бүгү айтырыглар бедүүн хөй бадылаашкынын алганы-биле шиитпирлеттинер. Улус төлээлерин судтарга боттарының хүлээлгезин күүседири-биле чылда ийи неделядан хөй эвес ээлчег ёзугаар келдирер. Оларның киржилгези-биле эгелээн херек доозулбаан таварылгада ол хуусаа узай бериp болур. Улус төлээзиниң хүлээлгезин күүседир үезин баш бурунгаар дыңнаткан турары эргежок чугула. Чүге дээрге ону ажылдап турган чериндек ээ-шаанда хостаары, херектиң бүгү материалы-биле таныжып алыр арганы бээри ол.

Херектерни шын сайгарып көөрде, улус төлээлери кеземче болгаш негелде херектеринге хамаарышкан дүрүмнерни, саавырларны таныжып алыр ужурлуг. Ол болза херекти бүгү талалыг, долу истээрин болгаш шын шииткел болгаш шиитпир үндүрерин хандырар. Херекти шын шиитпирлээри, суд сайгарылгазының шынары, оон кижизидилгелиг ужур-дузаазы суд хуралынга судья болгаш улус төлээлериниң кайы хире эки белеткенгениндеп хамааржыр. Улус төлээлери судья-биле кады херектиң талазы-биле чыгдынган көргүзүг материалдарының хынаарынга идепкейлиг киржир хүлээлгелиг. Суд хуралынга олар судтаттырыкчыдан, негекчиден, харыылакчыдан, хомудакчыдан, херечилерден, экспертте болгаш суд чорудулгазының өске-даа киржикчилеринден айтырыг салыр эргелиг. Улус төлээлери ол херекти көөрүнге холбашкан айтырыгларны судья-биле кады шиитпирлээр. Чижээ, келбейн барган херечилер ийикпе, азы суд чорудулгазының өске-даа киржикчилери чокка херекти сайгарып болур бе дээр дугайында айтырыгны шиитпирлээр.

Немелде документилер негээр, херечи келдирер, эксперт томуйлаар, херекти көөрүн соңгаарладыр ийикпе, азы катап истелгеже эгидер дугайында талаларның дилег кылыр эргези хоойлуда көрдүнген. Ол айтырыгны суд залынга олура ийикпе, азы чөвүлежир өрээлге шиитпирлеп көөр. Улус төлээзи судтаттырыкчының, хомудакчының, негекчиниң, харыылакчының төрели, херекке херечи, истекчи, эксперт болуп кирипкен, боттарының аразында төрел база херекке сонуургалдыг болу берген таварылгада болгаш оон киржилгези-биле көрген херекти соксаткан дугайында доктаал сөзуттунган таварылгада ол херекти катап көөрүнге кирипшпес.

Суд составынга судтаттырыкчы, хомудакчы, негекчи болгаш өске-даа талалар удурланыышкын чарлап болур. Удурланыышкыны судту даргалаан судьяга ийикпе, азы улус төлээзиниң бирээзинге хамаарыштыр чарлаанда, арткан шииткекчилер ук херекти канчаар көөрүн шиитпирлээр. Судтуң бүгү составынга, ол ышкаш прокурорга, суд секретарынга, экспертке, хелемечиге удурланыышкын чарлаан таварылгада судтуң шупту составы чөвүлежир өрээлге тускайланган, хөй нуруузунуң бадылаашкынын барымдаалап, тодаргай доктаалды үндүрер.

Судка талаларның чугаазын, негелде херээниң талазы-биле прокурорнуң түңнел саналын, судтаттырыкчының сөөлгү сөзүн дыңнаан соонда, суд шииткел азы шиитпир үндүрери-биле чөвүлежир өрээлге тускайланыр, аңаа суд составындан өске кижилер турбас болгаш чөвүлежир өрээлдиң хаагдыг болуруп камгалаарын хоойлу негеп турар. Чөвүлежир өрээлге шииткел үндүрер үеде судтаттырыкчының буруудаттырган үүлгедиин болган бе, ол үүлгедигни судтаттырыкчы кылган бе, Кеземче кодекизиниң кайы дүрүмчүүлүн сагыырыл, кандыг кеземче яланы онаарыл дээн ышкаш, өске-даа айтырыгларны хөй бадылаашкын алганы-биле шиитпирлеп көөр. Судья азы улус төлээзи үндүрген шиитпирге чөпшээрешпейн барган таварылгада бодунуң онза саналын бижээш, херекке кожар, ону судка чарлавас. Негелде херээниң талазы-биле шиитпир үндүрерде негекчиниң кандыг эргезин болгаш соңуралын үрээнил, ону катап тургузар дээш харыылакчы чүнү кылыр ужурлуг болурул деп айтырыгны шиитпирлээр.

Кеземче болгаш негелде херектерин судка көрүп, шын шиидилгени боттандырып тургаш, судья болгаш улус төлээлери хамаарышпас эргелиг. Бо принцип болза херектерни хоойлу ёзугаар социалистиг медерел-биле шын көөрүн, өскениң талазындан кандыглаа салдарны болдурбазын хандырып турар.

Суд чорудулгазының кижизидилгелиг салдарын күштелдирери онза чугула.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1981 чылда бадылаан улус судьяларын болгаш улус төлээлерин дедир кыйгыртыр чурумунуң дугайында саавырын ёзугаар соңгукчуларның көргүскен идегелин бүзүредип шыдавайн барган улус төлээлерин хуусаа бетинде, оон соңгуткан коллективиниң шиитпири-биле дедир кыйгыртып болур. РСФСР-ниң суд тургузуунуң дугайында хоойлузунда улус судьязының хүлээлгезин түр үеде кайы-бир улус төлээзи күүседир кылдыр ону райкүүском томуйлап болуру көрдүнген.

Ажылчын, албан-хаакчы улус төлээзи хүлээлгезин күүседип турар үеде шалыны хевээр артар. Ажылдавайн турар улус төлээлеринге хүнде бир рубльди төлээр. Олар командировка чорууp болза, оон бүгү шуудели суд норма ёзугаар төлээр.

Улус төлээлериниң ажылы судка херектер сайгарып көөрү-биле кызыгаарлаттынмас. Олар улус судунуң өске ажыл-чорудулгазынга база дузалажып турар. Улус төлээлериниң ажылын организастаары-биле улус судтарында улус төлээлериниң чөвүлелдери ажылдап турар. Ону улус төлээлериниң ниити хуралындан соңгуур. Ол чөвүлелдерниң ажылы шенелдеге шииттиргеннерни хайгаараар, суд шиитпирлериниң болгаш тускай доктаалдарының күүселдезин хынаар база эш хуузунуң судтарының ажылынга дузалаар болгаш өске-даа секциялардан тургустунар.

Эрткен соңгулдада соңгуткан дыка хөй улус төлээлери соңгукчулар мурнунга отчёттарын берип, олар-биле харылзаалыг, идепкейлиг ажылдап турарлар. Оларга Тес-Хемде «О. Шынаа» совхозтуң бухгалтери А. В. Кидиспей, «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны Ч. Н. Араптан, зоотехник К. М. Сузаандин, Туран хоорайдан Культура бажыңының директору М. М. Оюн, пенсионер Маады Чигжит, Каа-Хем районнадан Е. С. Тараканова, З. Л. Фальянова, Кызыл хоорайдан Б. С. Ховалыг, В. С. Хаптамова, Чөөн-Хемчик районнадан С. С. Сандан, Л. Д. Доңгак болгаш оон-даа өскелерин адап болур.

Б. БЮРБЮ,
юрист.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ
СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

УЛУГ ЛЕНИНГЕ ТУРАСКААЛДЫ ТУРГУЗАР

ХАНОЙ. (СЭТА). Делегей пролетариадының баштыңчызы Владимир Ильич Ленинге тураскаалды март 26-да тургузуп кирипкен. Тураскаал салып эгелээриниң ёзулалынга Вьетнамның Компартиязының удуртукчулары, ВКП-ның V съездизиниң ажылынга киржири-биле ында барган СЭКП-ның делегациязы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачев баштадыр, акы-дуңма өске-даа партияларның удуртукчулары барган.

ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, партияның Ханой хооркомунуң бирги секретары Ле Ван Лыонг биле М. С. Горбачев митингиге чүве чугаалаан. В. И. Ленинге тураскаалды Вьетнам найысылалдың дал ортузунда тургузуп эгелээни СЭКП-ниң болгаш ВКП-ның чаңгыс эштииниң, ленинизмниң тугунга вьетнам коммунистерниң шынчызының чырыткылыг демдээ-дир деп, олар онзалап демдеглээн.

УЖУРАЖЫЫШКЫН БОЛГАН

ПРАГА. (СЭТА). БКП-ның, ВСАП-тың, Вьетнамның Компартиязының, ГСЧП-ның, Кубаның Компартиязының, Лаостуң Улусчу-революстуг партиязының, МАРН-ның, ПКАП-тың, РКП-ның, СЭКП-ның болгаш ЧКП-ның төп комитеттериниң пропаганда, массалыг информация чепсектериниң болгаш делегей информациязының килдистериниң удуртукчуларының ужуражыышкыны Прагага болган.

Ол чөвүлел хуралдың ажылында СЭКП ТК-ның Пропаганда килдизиниң эргелекчизи Е. М. Тяжельников биле СЭКП ТК-ның Делегей информациязының килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы Ю. И. Кандалов киришкен.

Идеологтуг болгаш политика-кижизидилгелиг ажылдың дуржулгазын ужуражыышкынның киржикчилери солушкан. Делегейниң амгы чидигленген байдалдарында акы-дуңма чурттарның массалыг информация чепсектериниң ажыл-чорудулгазының чамдык чугула айтырыгларын чугаалашкан.

Делегацияларның удуртукчуларын ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, секретары В. Биляк, ЧКП ТК-ның секретары Я. Фойтик хүлээп алган.

ГДР. Лейпцигке эрткен чаңчыл апарган Делегейниң часкы ярмаркызының доктаамал киржикчизи Совет Эвилели боор турар. Бо чылын Совет Эвилели аңаа киржип келгенинден бээр 60 чылынга холбаштыр чурттуң коллективтиг делгелгезин организастаан.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң павильону.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

НЕФТЬ ТЫВЫЖЫ КӨВҮДЭЭН

ДЕЛИ. (СЭТА). Амгы 1981-82 саң-хөө чылының баштайгы он бир айларының дургузунда Индияда нефть тывыжы 14,5 миллион тонна четкенин ПТИ агенство дыңнаткан.

Нефть тывыжын көвүдедири, үлетпүрнүң ол чугула чиг-эди-биле бодун хандыртырлары —национал экономиканың мурнунда турар эң чугула сорулгаларның бирээзидир. Социал-экономиктиг хөгжүлдениң алдыгы беш чылында (1980-1985 чылдарда) ол сорулганы шиитпирлээринге күрүне 30 миллиард рупий акшаны тускайлап турар.

Нефть тывыжын көвүдедириниң планнарын боттандырарын нефть болгаш бойдус газының талазы-биле күрүне комиссиязынга дааскан. Ол комиссияның специалистери Ассам, Трипур, Барыын Бенгалия болгаш чурттуң өске-даа штаттарында нефтилиг черлерниң контроль өрүмнээшкиннерин эгелей берген.

Амгы үениң болбазырангай дериг-херекселдерин калбаа-биле шиңгээткениниң болгаш техниканы ажыглаазының түңнелинде нефть тывыжы туртта көвүдээн. Бо талазы-биле улуг дузаламчыны Индияга Совет Эвилели көргүзүп турар. Нефть болгаш газ бар 40 хире черлерни совет специалистерниң киржилгези-биле шинчилеп тыпкан. Ол черлер Индияның амгы үеде ап турар бүгү нефтизиниң 70 хуузун берип эгелээн.

Нефть болгаш газ тывыжының талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш Индияның аразынга кады ажылдажылга он чыл бурунгаар, кажан Гуджарат штатка байлак нефтилиг районну ССРЭ-ниң дузаламчызы-биле тыпкандан бээр калбарып эгелээн. Ол районнуң нефть курлавырлары дыка хөй болган. Оон дараазында чылдарда Бараунида болгаш Койялиде нефть болбаазырадып кылыр күрүне заводтарын тударынга Совет Эвилели Индияга дузалаан. Матхурда нефть болбаазырадыр чаа заводтуң тудуу доостур чыгаан. Оон төлевилел күчүзү — чылда 6 миллион тонна нефть.

ТАЙБЫҢ—КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕННИҢ БАЙЛАА

Хельсинкиге чедип алдынган дугуржуп алышкыннарга холбаштыр Мадрид шуулгезиниң мурнунда чугула болгаш харысалгалыг сорулгалар турар. Делегей байдалын кадыкшыдарынга, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин шеглээринге болгаш шериглерниң удурланыштыр туржур чорууну деңнелин кудуладырынга идегелдерин ол ужуражыышкын-биле чүгле Европаның эвес, харын бүгү делегейниң улустары холбаштырып турар. Мадрид ужуражыышкынында совет делегациязының баштыңы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Л. Ф. Ильичев ол дугайын Москвага болган парлалга конференциязынга медеглээн.

Европага тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту шыңап-ла эргим үнелеп турар ындыг кижилерниң күженишкиннери-биле улустарның идегелин бадыткаар дээш Мадрид ужуражыышкынынга эвээш эвес чүүлдер кылдынган деп санаарының бүгү барымдаалы бар. Болуушкуннарның алыс барымдаазын болгаш объективтиг байдалдарны ёзугаар алырга, ужуражыышкынның түңнел үе-чадазы болган турар ужурлуг оон эртпеп үе-чадазы чогуур утказы-биле көөрге, аңаа эрттирипкен аргаларның үе-чадазы болган. Ол хамыктың мурнунда АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле оон чамдык эвилелчилериниң ээлеп алган шаптыктаашкынныг туружунуң уржуу болган.

Күрүнелер аразында харылзааларның эрге-хоойлу болгаш этика талазы-биле тургустунуп келген норма-чижектерин дерзии ёзу-биле үрээн чорукка Мадрид ужуражыышкынының киржикчилери таваржы бергенин Л. Ф. Ильичев демдеглээн. Кризистиг байдалды тургузарын оралдашкаш, АКШ-тың төлээлекчилери нийти-европейжи чорудулгага бүзүрелди баксырадып, Европага байдалды чидиглендирерин болгаш оон уламындан Барыын Европага хамаарыштыр АКШ-тың ону чаа америк ракеталарны адып үндүрериниң шөлү болдурар дээр дерзии планнарын боттандырарын чиигедирин кызыткан. Ооң-биле кады олар социалистиг чурттар-биле Барыын Европа чурттарының чогумчалыг экономиктиг харылзааларын калбартырынга шаптыктаарын күзээннер.

Нийти-европейжи чорудулганы камгалаарын болгаш хөгжүдерин. Мадрид ужуражыышкынының чедиишкиннииг доостуруп Совет Эвилелинде улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар. ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XVII съездизинге чугаалап тура, эш Л. И. Брежневтиң медеглээни ышкаш: «...Бис болза, Мадридте ужуражыышкынның киржикчилери, кажан ол бодунуң ажылын катап эгелей бээрге, ужуражыышкынны организастааның кол эрге-ажыынче — Европага айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларынче алыышында кээп киргенн турарын күзеп турар бис. Ыңчангаш бистиң диптиң улустарынга аажок чугула Европага шериг талазы-биле чавырлыышкынны күзевишаан, база чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле конференцияны чыылдырарынга орукту күзеп турар бис».

Күткүкчү пропаганданы болгаш авыяастыг өнчүк-чөңгээлерни бодамчалыг политиктиг көрүүшкүн болгаш сарыылдыг бодал ажып эртер, кандыг-бир баштайгы негелделерни кедурбейн, Мадрид ужуражыышкынының бүгү киржикчилери боттарының ужуражыышкынын боттуг ёзу-биле көөр боор деп, идегелин Л. Ф. Ильичев илергейлээн.

Европага бүзүрежилгени болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының база чепсегленишкинни дүжүреринин хемчеглериниң талазы-биле конференцияны чыылдырар дугайында айтырыг Мадрид ужуражыышкынының кол кичээнгейинде турар деп, журналистерниң айтырыгларынга харыылап тура ол онзалап демдеглээн.

АКШ болгаш НАТО талазы-биле оон чамдык эвилелчилери Хельсинкиниң Түңнел актызының принциптерин болгаш хамыктың мурнунда хамаарышпас дең эргелиг болуунуң болгаш өске күрүнелерниң иштики херектерин холгаарлавазының принцивин дерзии ёзу-биле үреп турарын илереткен кажыдаа чижектерин Л. Ф. Ильичев көргүскен.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЛИОН ЯРМАРКАЗЫ

ЛИОН. (СЭТА-ның тускай корр. М. Князьков). Делегейниң чаңчылчаан Лион ярмарказынга Совет Эвилелиниң национал хүнүн эрттирген. Ол хүн делгем совет павильонга кижилер онза хөй болган. Советтер чуртунуң бөгүнгү хүнүн, экономикага болгаш культурага оон чедиишкиннерин, ССРЭ-ниң тайбыңга ынак даштыкы политиказының дугайын эки билип алыр дээш Лионнуң болгаш оон чоогунда хоорайларның чурттакчылары аңаа сөктүп кээп турар. Ол-ла бүгүнүң дугайын павильонда делгээн чүүлдер тодаргай көргүзүп турар.

Ярмаркада киржип турар 20 ажыг совет даштыкы садыг каттыжыышкыннары 3 муң ажыг чүүлдерин делгеп көргүскен. РСФСР-ниң, Молдавияның, Казахстанның, Арменияның, Прибалтика республикаларының 180 бүдүрүлгелери боттарының продукциязын ында көргүзүп турар. Франция-биле калбак садыг харылзааларлыг Белорус ССР-ниң бо чылын ярмаркада тускай онзалап көргүскен. Минскиниң делегейде сурагжаан тракторлары, ССРЭ-ге кылдынган камналга дериглери, станоктар, нарын приборлар, келген кижилерниң кичээнгейин хаара тудуп турар. Космосту, өөренип шинчилээриниң талазынга Совет Эвилелиниң чедиишкиннеринге тураскааткан стенд чанынга кижилер кезээде хөй.

Совет делгиирниң аажок улуг чедиишкинниг болуп турарының дугайын үнелелдер дептеринде хөй санныг бижиглелдер херечилеп турар.

Совет павильоннуң бүгү-ле чүүлдери-биле аажок улуг сонуургалдыг таныштывыс деп, ССРЭ-ниң национал хүнүн таварыштыр болган хүлээп алыышкынга Лионнуң төргилекчизи Ф. Коломб медеглээн. Лион ярмарказынга Совет Эвилелиниң киржилгезиниң улуг ужур-дузалыын ол айтып, Францияның болгаш ССРЭ-ниң улустарының аразынга билчиишкинни быжыглаарынга идиг берип турар ийи чурттуң специалистериниң аразынга дорт харылзажылгаларның чугулазын онзалап демдеглээн.

СОМОСАЧЫЛАРНЫҢ ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭЛЕРИ

МАНАГУА. (СЭТА). АКШ-тың төп разведка эргелелиниң боо-чепсек болгаш саң-хөө-биле хандырып турар сомосачы контрреволюстуг дээрбечилери Никарагуаның Гондурас-биле кызыгаарлашкак районнарынче халдаашкыннарны болгаш чепсектиг өнчүк-чөңгээлерни үргүлчүлеп турар.

Гондурас шериглерниң деткимчези-биле ол дээрбечилер Никарагуаның Эль-Эспино болгаш Сакатон деп кызыгаар камгалал черлеринче чепсектиг халдаашкынны кылганын республиканың национал камгалал министерствозу дыңнаткан. Чепсектиг дээрбечилер Гондурастың девискээриндеп пулемёттар-биле боолаашкынга чаглактанып алгаш, халдаашкынны кылганнар.

Сандинонуң улусчу армиязының дайынчыларының шиитпирлиг ойтур согуушкуннарынга шыдашпаан дээрбечилер Гондурастың девискээринче дезипкен.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Никарагуада революстуг чорудулганы божаннадыр талазы-биле чажыт үүлгедиглерни кылыышын АКШ-тың президентизи Рейган тускай чөпшээрээнин Эй-би-си деп америк телекомпания дыңнаткан.

Никарагуага удур чепсектиг халдаашкыннарны колдуунда Гондурастың девискээриндеп кылып турарын телекомпания демдеглээн.

ДАШТЫКЫДА КУЛЬТУРАНЫҢ ЧАА ЧҮҮЛДЕРИ

ПРАГА. ЧССР-ниң күрүне цирктериниң коллективтери чайгы гастроль сезонунга белеткенип эгелээн. «Прага» циркиниң артистери Совет Эвилелиниң хоорайларынче он бешки удаа узун хуусаалыг аян-чорукче үнүптер. Чехословак артистер Минскиге, Смоленскиге, Псковка, Новгородка болгаш өске-даа хоорайларга ойнаар. Бо чылын олар ССРЭ-ге боттарының оюн көргүзүглериниң он үшкү миллион көрүкчүзүн байырлалдыг уткуурунга белеткенип турар.

Чехословак цирк урап чүүлдү делегейниң хөй-хөй чурттарында калбак сурагжаан. Илбичилер, жонглёрлар, акробаттар оюннары кезээде чедиишкинниг болур. Өөредип каан дириг амытаннар номерлери цирктериң программазынга калбаа-биле кирер.

* * *

ВЬЕНТЬЯН. Журналистчи мергежилдиң школазы ында байырлалдыг байдалда ажыттынган. Кичээлдериниң программазы марксизм-ленинизмниң үндезиннерин, журналистиканың теориязын болгаш практиказын дыңнакчыларга таныштырарын көрүп турар.

* * *

УЛАН-БАТОР. Орус болгаш совет авторларның чогаалдарын ёзугаар тургускан шиилер моол театрларның репертуарының чугула кезээ. Күрүнениң Д. Нацагдорж аттыг шии театрының коллективи бодунуң аныяк көрүкчүлерин С. Маршактың «Моортай бажыңы» деп шиизиниң баштайгы көргүзүү-биле, а күрүнениң Улан-Баторда ойнаарактар театры — азербайджан драматург А. Абу-Бакарның «Чугаалаар доңга» деп шиизи-биле өөрткен.

МАР-ның Күрүнениң опера болгаш балединиң үлегерлиг театрынга П. И. Чайковскийниң «Щелкунчик» деп балединге тургузар ажылдың доостурун театрга хандыкшылдыглар улуг сонуургал-биле манап турар.

* * *

ХОШИМИН. Республиканың Мурнуу чүгүнүң эң улуг хоорайы — Хошиминниң дал ортузунда вьетнам ном делгелгезиниң павильоннары ажыттынган. Ону Вьетнамның Компартиязының V съездизинге тураскааткан. Делгелгениң эң кол чүүлү—В. И. Ленинниң Чогаалдарының вьетнам дылда долу чыындызы, ону «Ши тхат» болгаш «Прогресс» дээр ном үндүрер черлер дем кадып парлап үндүрген.

Делгелгеде көргүскен муң ажыг номнарның аразында— вьетнам ниитилел-политиктиг болгаш урап-чечен литератураның чаа номнары, совет авторларның, акы-дуңма социалистиг өске чурттардан чогаалчыларның чогаалдарының очулгалар.

* * *

ПАРИЖ. Палестин культура салгалын камгалап арттырар талазы-биле делегей ассоциациязы Парижте тургустунган. Оон президентизинге хөй-ниитичи өскү ажылдакчы. «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шаңналының лауреады Шон Мак-Брайтты соңгаан.

Палестин культуразының чогаалдарын орлаар болгаш дүрүм чокка ап алыр чоруктарга шаптыктаарын ук ассоциация бодунуң сорулгазы кылдыр салган. Культура салгалын камгалап кадагалзар талазы-биле делегей конвенцияларын болгаш хартияларын ол чогаалдарга хамаарыштырарын чедип алырын чаа организация оралдажыр бодалдыг.

Ш. Макбрайтың дыңнатканын ёзугаар алырга, ассоциацияга ЮНЕСКО-нуң чанында консультативтиг организация болур эргени тыпсыр дугайында дилег кирер.

* * *

СТОКГОЛЬМ. Швед композиторлар эвилелиниң эрттирип турары «Швед час» дээр музыка фестивалы ында ажыттынган. Фестивальдың ээлериниң аңгыда, ында даштыкы каш-даа чурттарның, ол ышкаш ССРЭ-ниң композиторлары болгаш күүселдикчилери киржип турар.

Ажылчы чоннарның бот-тывынгыр уран чогаадылгазының республика фестивалын эрттирериниң НЕГЕЛДЕЛЕРИ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга болгаш Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан ажылчы чоннарның бот-тывынгыр уран чогаадылганы улам ыңай сайзырадыр, ооң амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар, ажылчы чоннарның, аныяктарның, эстетиктиг болгаш уран чүүл кижизидилгезин экижидер, калбак хөй-ниитини, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның удуртукчуларын культура-чырыдыышкын албан черлериниң, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң ажыл-чорудулгазынче хаара тудар. Хостуг үени чөп ажыглаар болгаш чоннуң культура хандырылгазын сайзыраңгайжыдар сорулгалыг эрттирип турар. Фестивальга белеткел болгаш ону эрттирип турар үе ажылчы чоннарның, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезин улам ыңай экижидеринге, күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи-политиктиг идепкейин бедидеринге салдарлыг болур.

Ажылчы чоннарның бот-тывынгыр уран чүүл чогаадылгазының фестивалын республиканың Культура министерствозу, ВЛКСМ обкому, профоблчөвүлел организастап эрттирер.

Ажылчы чоннарның бот-тывынгыр уран чогаадылгазының фестивалының сорулгалары.

Фестивальдың кол сорулгалары болза:

Культура болгаш уран чүүл албан черлериниң ажылчы чоннарның эстетиктиг кижизидилге талазы-биле ажыл-чорудулгазын экижидери, массалыг уран чогаадылгазының болгаш бот-тывынгыр уран чүүлдүң бүгү хевирлериниң болгаш жанрларының улам ыңай хөгжүлдези, бот-тывынгыр уран чүүлдүң бар бөлгүмнерин база коллективтерин быжыглаары болгаш чаалаарын тургузары, ыңаар ажылчыннарның, албан-хаакчыларның, студентилерниң болгаш сургуулдарның калбак массазын хаара тудары;

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының, ССРЭ-ниң тургустунганының бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузазын, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң маадырлыг төөгүзүнүң, совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарын, ажылчын аңгының, улусчу интеллигенцияның шудургу, тургузукчу күш-ажылын уран чүүлдүң аргалары-биле пропагандалаары;

Совет Эвилелиниң иштики болгаш даштыкы политиказының чедиишкиннерин, СЭКП-ниң, Совет чазактың Тайбың программазын боттандыраары, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эви дээш соксаал чок демиселин көргүзери;

бот-тывынгыр уран чүүлдүң идея-уран-чечен деңнелин бедидери, ооң репертуарын совет драматургияның, музыканың, хореографияның бедик утка-шынарлыг чогаалдары-биле, ада-чурт болгаш даштыкы классиканың, ССРЭ-ниң болгаш социалистиг дем каттыштырылга чурттарының улустарының хөй националдыг уран чүүлүнүң, улусчу чогаадылганың эң дээре үлегерлери-биле байыдары;

бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң күүседикчи мергежилин сайзыраңгайжыдары, коллективтерге чогаадыкчы болгаш кижизидилге ажылын экижидери, киржикчилерге бедик идейлиг мөзү-шынарларны, күш-ажылга болгаш хөй-ниити хүлээлгезинге коммунистиг хамаарылганы кижизидери;

бот-тывынгыр коллективтерни дээди болгаш ортумак тускай эртемниг удуртукчу кадрлар-биле улам быжыглаары, бөлгүмнерниң болгаш коллективтерниң удуртукчуларының белеткелиниң талазы-биле ажылды экижидери, бот-тывынгыр уран чүүлдү удуртуурунга хөй-ниитичи эгелээшкинни калбартыры;

бот-тывынгыр уран чүүл коллективтерин чоннуң культура хандырылгазынга калбак киириштирери;

бот-тывынгыр уран чүүлдүң чедиишкиннерин пропагандалаары, чурттакчы чонга чурттап, өөренип турар черинин аайы-биле, клубтарга, культура бажыңнарынга, ордуларынга, парктарга, дыштанылга зоналарынга, бүдүрүлгелерге, тудугларга, совхозтарга, телевидение дамчыштыр эң дээре концерттер программаларын хөйү-биле көргүзери;

бот-тывынгыр болгаш профессионал уран чүүлдерниң чогаадыкчы кады ажылдажылгазын хөгжүдери, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң киржикчилеринге чогаадыкчы ажылдакчыларның шеф дузазы чедирерин идепкейжидери;

бот-тывынгыр уран чүүлдүң материалдыг баазазын быжыглаары, культура-чырыдыышкын албан черлериниң тудугларының септелгезин болгаш ажыглалга киирериниң хыналдазын күштелдирери, оларның хөгжүм херекселдери, дериг-херекселдер-биле хандырылгазын экижидери, бүдүрүлгелерниң болгаш хөй-ниитиниң чуртталга черлеринде кызыл булуңнарга бот-тывынгыр коллективтерниң белеткенирингe эргежок чугула байдалдарны тургузары.

РЕСПУБЛИКА ФЕСТИВАЛЫН ЭРТТИРЕРИНИҢ ЧУРУМУ

Ажылчы чоннарның бот-тывынгыр уран чогаадылгазының республика фестивалынга ажылчыннар, албан-хаакчылар, студентилер, ниити билиг школаларының өөреникчилери, профессионал-техниктиг училищелерниң, тускай ортумак өөредилге черлериниң сургуулдары киржир.

Фестивальды музыка, хореография, театр, уран чурулга, кааcталга-шимелде, цирк, фото болгаш кино уран чүүлдериниң аайы-биле эрттирер.

Фестивальдың эртип турар үезинде **музыка уран чүүлүнүң талазы-биле** улустуң ниити ырларының, ыры болгаш танцы ансамбльдериниң, үрер хөгжүм херекселдериниң оркестрлериниң, улустуң хөгжүм херекселдериниң, эстрада оркестрлериниң, ыры-хөгжүм ансамбльдериниң, хөгжүмчүлерниң, ыраажыларның конкурстарын;

хореография уран чүүлүнүң талазы-биле улусчу танцыларның коллективтериниң, амгы бал танцыларының көрүлделерин;

театр уран чүүлүнүң талазы-биле улусчу театрларның, шии коллективтериниң, агитбригадаларның, шүлүк номчукчуларының көрүлделерин;

чурулга болгаш кааcталга-шимелде уран чүүлүнүң талазы-биле бот-тывынгыр чурукчуларның болгаш кааcталга-шимелде ус-шеверлериниң чогаалдарының делгелгелерин;

цирк уран чүүлүнүң талазы-биле цирк коллективтериниң тускай көргүзүглер күүседикчилериниң көрүлделерин;

фото уран чүүл талазы-биле фото-чуруктар тырттырарынга хандыкшылдыгларның ажылдарының делгелгелерин;

кино уран чүүлүнүң талазы-биле кино тырттырарынга ынактарның киноларының көрүлделерин эрттирер.

Фестивальды үш ээлчеглиг эрттирер:

бирги ээлчег — бүдүрүлгелерге, совхозтарга, албан организация черлеринге, школаларга, өөредилге черлеринге 1982 чылдың марттан декабрьга чедир. Ол үеде клубтарга, Кызылда культураның болгаш дыштанылганың паркынга, хоорайларның болгаш сууржарның стадионнарынга, кудумчуларынга болгаш шөлдеринге ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан массалыг байырлалдарның база театржыткан көргүзүглерниң фестивальдарын эрттиргилээр.

ийиги ээлчээ — Кызыл хоорайга болгаш районнар төптеринге 1983 чылдың январь-декабрь айларында хоорайның болгаш районнарның фестивальдары;

үшкү ээлчээ — бот-тывынгыр уран чогаадылганың түңнел фестивалын 1984 чылдың март-июль айларда эрттирер.

Районнар төптеринге, Кызыл, Ак-Довурак хоорайларга, Хову-Аксы суурга чыл бүрүде февраль 22-23-те шериг-патриоттуг ырларның болгаш музыканың, май 8—9-та — үрер хөгжүм музыказының болгаш үрер хөгжүм оркестрлериниң марш-парадтарының, октябрь 1-2-де — аныяктар ырларының, декабрь 30-де — күш-ажыл, ССРЭ-ниң улустарының найыралының дугайында ырларның болгаш музыканың байырлалдарын эрттирер.

Фестивальдың бүгү хемчеглерин республикага ажылдап дашкаар хостуг үеде организастаар, а оларның акшалап-дырыышкынын профоблчөвүлел, ВЛКСМ обкому, Культура министерствозу болгаш фестивальдың киржикчилери өске-даа организациялар боттандырар.

ФЕСТИВАЛЬДЫ УДУРТУРУ

Фестивальды белеткеп, эрттирериниң талазы-биле хоорайның, районнарның организастыг комитеттерин тургузар. Аңаа тус черлерниң партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының, улус өөредилге, культура, уран чүүл албан черлериниң төлээлекчилери кирген турар. Оргкомитеттер фестивальды эрттирер талазы-биле практиктиг хемчеглерни ажылдап кылып, боттандырар, шаңнал-макталының хевирлерин доктаадыр, үстүнде турар оргкомитетке дараазында ээлчегге киржирлерниң даңзызын киирер.

Республика оргкомитеди фестивальдың үшкү ээлчээн эрттирериниң чурумун доктаадыр.

ФЕСТИВАЛЬДЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИН ШАҢНАП-МАКТААРЫ

Фестивальдың тиилекчилерин — бот-тывынгыр уран чүүл коллективтерин, тус-тус киржикчилерни, а ол ышкаш уран чүүл удуртукчуларын дипломнар, хүндүлел бижиктер-биле, тураскаал белектер, шаңнал акшалар-биле шаңнаарын тус-тус оргкомитеттер, совет, ажыл-агый органнары, профэвилел, комсомол организациялары, культура болгаш уран чүүл албан черлери, школаларның, өөредилге черлериниң удуртулга болгаш өске-даа организациялар боттандырып чорудар.

Фестивальдың үшкү ээлчээниң киржикчилери республика оргкомитединиң дипломнары, хүндүлел бижиктери-биле тус-тус жапрлар аайы-биле шаңналыр.

Школачыларның часкы дыштанылгазы

«ПИОНЕРСКАЯ ПРАВДАНЫҢ» ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

Республиканың школачыларының часкы дыштанылгазы эгелээн. Бичии чаштар эки күш кирип, омак-хөглүг, солун, ажыктыг дыштанып алзын дээш чер-черлерде оларга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш элээн ажылдарны кылып чоруткан. Өөреникчилерниң дыштанылгазының эң солун хевирлериниң бирээзинге спортчу маргылдаалар хамааржыр.

Шак ындыг солун ужуражылгалар, маргылдаалар, эш хуузунуң спортчу демиселин чер-черде эртип турар. Ынаар дыка хөй оолдар, уруглар хаара туттунганнар. А республика хемчээлдиг улуг маргылдаалар база болуп турар. Оларның бирээзинге «Пионерская правда» солунунуң шаңналы дээш республиканың школаларының пионер дружиналарының аразынга чыл бүрүде эртип турар чаңчыл болган маргылдаазы хамааржыр.

Үк маргылдаа марттың 24—25 хүннеринде Таңды районунуң төвү — Бай-Хаак суурга болган. Ооң аңаа болганы база таварылга эвес. Бо районнуң төлээлери сөөлгү чылдарда спорттуң кышкы хевирлеринге республиканың эң шыырак командазы деп санадып келген. Мында келир үениң бедик мергежилдиг хаакчылары өзүп орар.

Бо удаада болган маргылдаага чүгле ол районнуң школачылары үш шыырак дружиналарның шилиндек командаларын маргылдаага киириштирген. Солун спортчу демиселдиң бирги хүнүнден эгелээш, команда талазы-биле чемпион ат дээш маргылдаа ол районнуң шилиндек дружиналарының аразынга болган. «Пионерская правда» солунунуң шаңналы дээш эрткен чылын болган республика маргылдаазының тиилекчизи Владимировка школазының пионер дружиназы бо чылын ол бедик адын база катап боттарынга арттырар дээш багай эвес белеткенген.

Бирги хүннүң түңнели-биле Бай-Хаак школазының О. Кошевой аттыг пионер дружиназының командазы Владимировкадан келген пионерлерден чүгле 7-ле санны ойнап ап турганнар. Ынчангаш хамык чүвени ам ийиги хүннүң түңнелдери шиитпирлээр апарган. Ол дээрге — эстафета маргылдаазы-дыр.

Уругларның дөрт кижи киржикчилиг 3 километрге эстафетазынга Владимировка школазының өөреникчилери бирги черни бүзүрелдиг-биле ээлээн. Тандыжылар оларның соонда 40 секунда болгаш фиништээн. Ам хамык чүвени оолдарның дөрт кижи киржикчилиг 5 километрге эстафетазы шиитпирлээр апарган.

Аңаа Улуг-Хем районда Ак-Тал школазының В. Дубинин аттыг пионер дружиназының хаакчылары мооң мурнунда чылдарда чаңгыс-даа аштырыышкынга таваржып көрбээн тандыжыларны ашкаш, бирги черни ээлээн. Бай-хаакчылар ийиги черни ээлээн. А Владимировка школазының оолдары дөрткү черни алгаш, командазынга ындыг-ла хөй санны эккелбээннер. Ынчангаш Бай-Хаак школазының О. Кошевой аттыг пионер дружиназының командазы ниитизи-биле 425 санны алгаш, республика чемпиону атты чедип алгаш, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир кубогу-биле шаңнаткан.

Эрткен чылгы ол кубоктуң ээлекчизи — Владимировка школазының П. Морозов аттыг пионер дружиназының хаакчылары — ийиги, а Улуг-Хемде Ак-Тал школазының В. Дубинин аттыг пионер дружиназы — үшкү черлерни ээлээннер.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: маргылдааның эгелээр мурну: уругларның 3 километрге чарыжынга чемпионаан Владимировкадан келген Мира Кама (оң талазында) биле үшкү черни алган Света Котлова олар.

ЖУРНАЛДЫҢ 60 ЧЫЛЫ

Новосибирскиде үнүп турар «Сибирские огни» журнал баштайгы үнүп эгелээнининң алдан чыл болганын демдеглээн. Ол сеткүүлдүң арынналарындан номчукчуларже оруктту Лидия Сейфуллинаның, Леонид Мартыновтуң, Василий Федоровтуң, Анатолий Ивановтуң, сураглыг апарган өске-даа чогаалчыларның баштайгы чогаалдарын алган. Журнал тыва, хакас, алтай национал литератураларның хөгжүлдезинге улуг үлүүн киирген.

(СЭТА)

ЫРЖЫМНЫ ҮРЕПКЕН

Эртенгиниң сес шакта контора чанынга балды, хирээлер болгаш өске-даа херекселдер туткулаан чон катгы-хөглүг чыглып келген. Бо дээрге Ак-Туруг суурнуң чурттакчыларының токпак белеткээри-биле чыглып турганнары ол. Ол хүн шефчилер Кызыл-Хая деп черге токпак белеткээн. Ынчап арга-эзимниң ыржымын моторлуг хирээлерниң даажы болгаш күш-ажылчы кижилерниң катгы-хөглүг үннери үрепкен.

Чурттакчы чон Ак-Туруг ортумак школазынга чылдың одаар чүүл белеткежир. Бо удаада төрелдер комитеди шефти база билдилиг организастаан. Өг-бүле бүрүзү 2 кубометр токпак кылыр ужурлуг. Аңаа 100 хире ада-ие күжелдии-биле киришкен. Оларга 20 моторлуг хирээни, 10 ажыг машинаны база тракторну быжыглаан турган. Маадыр-оол Монгуш, Пушкин Кунгаа, Кызыл-оол Домбу олар моторлуг хирээ-биле ажылдап турда дыка мергежээн. Ол ышкаш Кара-оол Дамбаа, Сылаап-оол Монгуш, Арзылан Капданның кызымак ижин демдеглевес аргажок. Чолаачылар Александр Домчаа, Хуна Дугур, трактористер Олег Көк-кыс, Олег Оксур, Эртине Базыр оларның шалыпкының ажылының түңнели көргүскен. Ниитизи-биле 360 кубометр токпак-ыяш школа херимниниң иштинде дужуртүнгеп. Башкы Клара Капданның удуртулгазы-биле өөреникчилер токпак-ыяштарны шевергин чыып тургускан.

П. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Улуг-Хем район.

ЭРИК КЫРЫНДА ТАЛ

Рассказ

Эрик кырында элезинден үнген талчыгаш баштайгы удаазында магалыг-ла өзүп, мандып турган. Чылдың-на чиирбейлери метр ажыр узап үнер. Дазылы черже хаңылап, уламна быжыгып, чүгле адаанче эвес, а бүгү талаларынче тарап, олардан өске талчыгаштар чер кырынче база үнүп эгелээн.

Дос талдап сөөлүнде барып дөргүн арыгжыгаш тыптып келген. Чүс чыл ажыр чурттаан кырган талдың дазылдарының чамдыктары курган, чоон унунун чөвүрээлери чарлып, хүнге шондуруп, хатка кактырып, сугга чүгдуруп турза-турза, боду чоорту курган эгелээн. Ол ам хемин кешкен, херээн бүдүрген: ооң салган үнген аныяк талдар бүдүн ортулук апарган. Ие-тал чурттап эрттирген үезинге ам хомудавас.

Кырган тал кургаза-кургаза, чымчак, приктелчек болу берген. Ам ооң ийиги амыдыралы эгелээн. Дөргүн арыгның чурттакчылары уя, конгул кылырынга ол ирик, чымчак талды шилип алган. Эң-не баштай аңаа «арга сапитары» шокар-торга ужуп кээп, ирээн чөвүрээден хоралыг курттарны арыдып эгелээн. Ол аңаа турлагжып турар кончуг чыыг конгулду үттеп алган.

Дараазында сояр-көк (көк-көкпеш) кээп, конгул кыры-биле шокар-торганың арай үстүнден ирик, чымчак чер шилээш үттеп турган, база чурттаар уя тудуп алган. Ооң соонда-ла арыг кушкаштары — кара-баштыгдар, сарыг-кудуруктар, көк-көскектер, бора-хирилээлер, ымыраа-тударлар дээш, ирик талдап уя кылбааннар чок болган.

Чай эгезинде изиг орандан сыгырга ужуп чапып келгеш, ирик талдап хамыктың сөөлүнде, шуптузунуң адаанга, турулган бүълүк дөзүнүң хозун оңгарлап турган, онза чараш конгулчугаш кылып алган. Ирик талда чурттаан хамык куштарның чараш, чаптанчыы, онзагайы сыгырга ол. Чудурук четпес биче ботту: болза-даа, сыгырганың карактары аажок улуг, тырыкы сарыг, куруг-ла боду баш, оозу артында төп-төгерик, бажының кырында ийи сыргалыг, дуктери, чүглери хөвең дег хоюг, кедергей каас, тарлан-шокар.

Ирик талда чурттаан бүгү куштарның оолдары часты бергенде, аңаа янзы-бүрү үннер хөй аялгалыг хөгжүм кылдыр сагындырар. Куштарның ыры мырыңай даң караңгызында эгелээр. Ону бир дугаарында көк-көспек эгелээр. Ол дээрге ёзулуг-ла арыгның айлаң-кужу. Каңдыг-даа янзы аялгалыг кылдыр бадыргылаар. Ооң-биле сарыг-кудурук улаштыр ырлап үнер. Ооң-на чоорту көк-көкпеш, кара-баштыг, шокар-торга чаш ажы-төлүнге чем дажывышаан, ырлажып эгелээр.

Ында эң-не онзагай куш — сыгырга. Өл — дүн чорукту. Ынчангаш хүндүскү ыраажыларның ээлчээн кежээ караңгы дүн дүжүп келгенде хүлээп алгаш, «Су-уйт, су-уйт!» дээр чаңгыс аай аялга-биле адар даңны атсы ырлап келир. Чүгле сыгыр даң бажында соксаар. Ол соксаары билек-ле ирик талдың өске чурттакчылары улаштыра бээр. Ынчап кээр орта, ирик талга куштарның ыры-шоору дүне-даа, хүндүс-даа үзүктелбес.

Тал ирзе-даа, ооң ийиги чуртталгазы эгелээни ол. Кырган тал арыгның чурттакчыларынга ынчаар бараан болуп арткан. А ооң дазылдамырындан тарап үнген талдар өзүп көвүдевишаан, оларның погаан бүрүлери салгынга сылдырткайнып, куштарның ырызынга үделге болуп турар.

К. АРАКЧАА.

телевидение

МАРТ 28-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Оттурукчу». 9.40 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!» 10.40 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.25 — «Эртенги почта». Музыка программазы. 11.55 — Совет Эвилелин даштыкы аалчыларның корген. 12.10 — «Музыка киоскузу». 12.40 — «Көдээниң шагы». 13.40 — «Силерниң чагааларыңар ёзугаар». Музыка программазы. 14.15 — «Московские новости» солунунуң шаңналы дээш спортчу гимнастикага чурттар аразының маргылдаалары. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 14.50 — «Том Сойерниң солун ужуражыышкыннары». Уругларга хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүүү. 2-ги, 3-кү сериялары. 17.05 — «Кино аян-чоруктарының клуву». Дамчыдылганы Ю. А. Сенкевич чорудар. 18.05 — 18.20 — Чапсар. 18.20 —«Кажар кааргап». Мультфильм. 18.35 — Делегей панорамазы. 19.20 — «ТТ-ниң экранында эң баштайы». «Бир аал дээрже үнүпкен». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң улустуң артизи, композитор Т. Н. Хренниковтуң чогаадыкчы кежээзи. 22.40 — 23.10 — Бут бөмбүүнүң дончулалы. Ооң соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнериниң программазы: «Улусчу шеверлер», «Аялгазы болгаш сөзү улустуу», «Ырлаар тун», «Хая аразында». 15.20 — «Московские новости» солунунуң шаңналы дээш спортчу гимнастикага чурттар аразының маргылдаалары. 15.55 — «Хуулгаазыныг делегей бо-ла болгай». Школачыларга литературлуг викторина. 6-гы үндүрүлге. 17.10 — ССРЭ-ниң баскетболга чемпионады. Эр кижилер. «Жальгирис» — «Динамо» (Москва). Каунастан дамчыдылга. 17.45 — «Строговтар». Г. Марковтуң дөмей аттыг романындан тургускан хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 7-ги серия. 19.00 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаазы. Дончулал. 19.30 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Хуулгаазыныг экран». 19.45 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң дончу чамдарывыс». 12-ги фильм. «1928-ки чыл». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.05 — «Эрги хапалар». Уран-чечен фильм.

МАРТ 29-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55— «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 9.55—Уругларга фильм: «Ногаан арганың чажыды». 11.15— Телемедээлер. 11.20— 15.00— Чапсар. 15.00— «Авам школазы». 15.30 —«Муса Джалильдиң шүлүглелдери». 16.45 — «Московские новости» солунунуң шаңналы дээш спортчу гимнастикага чурттар аразының маргылдаазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 17.35— «Россия» поездиниң бригадири Совет Эвилелиниң Маадыры П. И. Коростелев-биле школачыларның ужуражыышкыны.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Чедээш». 18.45— Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.00 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». Күрүнениң бирги подшипник заводу. Дамчыдылгага Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры чиигине директор А. А. Громов киржир. 19.30— М. Глинканың болгаш П. Чайковскийниң романстарын РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Ворошилов күүседир. 19.50 — Куйбышевтиң М. Горький аттыг үлегерлиг шии театрының «Усвятонуң демир бөрттүглери» деп фильм-шиизиниң баштайгы көргүзүү. Автор — Е. Носов. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — Куйбышевтиң М. Горький аттыг үлегерлиг шии театрының «Усвятонуң демир бөрттүглери» деп фильм-шиизиниң уламчызы. 22.50 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — «Оолчугаштар, бурунгаар!» 12.30 — Индустриализацияже углаңыышкын. 13.00 — Уругларга фильм: «Толя Клюквиниң солун таварылгалары». 14.05 — Аът спортунга чурттуң чемпиону дээш маргылдаа. Спорттуң «Битца» комплекизинден дамчыдылга. 14.45 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер программазы: «Хооплу. Судур. Даап бодалдар болгаш барымдаалар». 15.10 — Телемедээлер. 15.20 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — «Бүгүдеге стадион». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Мультфильм. 18.55 — Телемедээлер. 19.05 — «Красноярск телевидениеаниң неделязы». ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болурунга уткуштур. 19.25 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Хуулгаазыныг экран». 19.45 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 20.45 — Апрель 1-ден эгелеп — чайгы шакче шилчилге. 21.00 — «Үе.» Информастыг программа. 21.35 — «Карабанрниң истери-биле». Уран-чечен телефильм. 23.00 00.45 — Бут бөмбүүнге ССРЭ-ниң чемпиону дээш маргылдаа. «Динамо» (Киев) — «Арарат» (Ереван). Киевтен дамчыдар.

агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Барыын углуг хаттың күжү секундада 2—7 метр, күштелгенде 10—14 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс кадар 2-ден казыыр 4 чедер, дүнелерде —17—19 градус соор.

Кызылга база чагбас, барыын углуг хаттың күжү секундада 5—8 метр чедер, агаарның температуразы 0—2 градус соор.

Автоорукларга көстүрү эки, эртенги болгаш кежээки үелерде дошталчак.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Тывага бир дугаар аалдап келир

Закарпатьениң улустуң ниити ырының алдарлыг коллективиниң концерттери март 30-де, 31-де болгаш апрель 1-де хөгжүм-шии театрынга болур. Эгелээри 19.00 шакта.

Уран чүүл удуртукчузу болгаш кол дирижёр УССР-ниң алдарлыг артизи Н. Попенко, балетмейстер УССР-ниң улустуң артизи К. Балог.

Билеттерни филармонияда болгаш хөгжүм-шии театрында садып турар. Коллективтиг чагыгларны база хүлээп ап турар. Телефону 2-16-69.

КИНО

МАРТ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Улуг самоед» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, **«Ынакшыыр үе эрте келген»** (2 сериялыг) 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чеди идегелдиң солангызы» 9.00, 13.10, «Истекчи» (2 сериялыг) 10.30, «Атлантиданың баштыңнары» 15.00, «Албадаттырып аданганнар» (2 сериялыг) 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ногаан илчирбелер» 11.00, «Төөгүнүң дугую» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Гран-при» 10.30, «Дөрт мушкетёр» (2 сериялыг) 12.00, 16.30, «Дөрт кижи кардиналга удур» 14.50, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Руслан болгаш Людмила» 14.00, «Мээң ашаам болуп көрүнер» 16.40, 18.30 (узаткан) шактарда.

МАРТ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Шупту сыр өске» 9.30, «Ынакшыыр үе эрте келген» (2 сериялыг) 11.20, 14.10, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Истекчи» (2 сериялыг) 9.00, 13.10, «Чеди идегелдиң солаңгызы» 11.40, 15.50, «Улуг самоед» (2 сериялыг» 17.35, 20.25 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бичии аданың ужуралдары» 12.00, «Улуг ойнап алыышкын» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Шокар рейс» 12.40, «Албадаттырып аданганнар» (2 сериялыг) 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Черлик бары чукте» 15.00, «Дөрт мушкетёр» (2 сериялыг) 17.00, 19.40 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийн амыдырал болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетвүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 877.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектерниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00695